

Colecția
Tulburări mentale
1

Doina Cosman, medic primar psihiatru și profesor la Universitatea de Medicină și Farmacie „Iuliu Hațieganu”, este autoarea unor volume precum *Compendiu de suicidologie* (Cluj-Napoca), *Psihologie medicală* (Iași), *Suicidology* (New York, NY).

Seria
Bolile Creativității

Bogdan C.S. Pîrvu, medic specialist psihiatru la Spitalul Județean de Urgență „Mavromati” din Botoșani, este doctorand la Universitatea de Medicină și Farmacie „Iuliu Hațieganu”, cu o teză despre psihopatologie și creativitate.

Redactor: Constantin-Sorin Pîrvu

Coperta: Cătălina A. Pîrvu

Corector: Nicoleta Pîrvu-Luțuc

Bogdan C.S. Pîrvu, *Mihai Eminescu. Anii 1883-1889*

© Autorul, pentru prezenta ediție

ACADEMIA BÂRLĂDEANĂ str. Republicii nr. 235

academic@academiabarladeana.ro

Editura SFERA, Bârlad, str. Hamangiu nr. 15

scirimpex@yahoo.com

ISBN 978-606-573-594-1

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a României.

Cartea se găsește la Librăria Junimea (Iași).

Editorul nu oferă garanții de vreun fel în legătură cu medicamentele, rețetele și instrucțiunile de tratament descrise în această carte; Editorul nu își asumă responsabilități legale ori medicale în legătură cu folosirea auto-vătămatoare a informațiilor și ideilor cuprinse în această carte.

BOGDAN C.S. PÎRVU

Mihai Eminescu
Anii 1883–1889

ACADEMIA BĂRLĂDEANĂ
2016

Tabla de materii

Preambul / 7

Antecedente heredo-colaterale / 9

Istoricul bolii: anii 1883-1886 / 15

Istoricul bolii: anii 1886-1889 / 27

Bibliografie selectivă / 53

Preambul

Stipulând o detresă clinic semnificativă în câmp social și profesional (criteriul C) și excluzând efectele fiziologice ale unei substanțe ori condiții medicale generale (criteriul D), *episodul maniacal* se întinde cel puțin o săptămână, energia dezlănțuită și starea disproporționată de exuberanță întâlnindu-se aproape zi de zi (criteriul A), cu cel puțin trei simptome din următoarele: (B1) stimă de sine hipertrofiată; (B2) nevoie scăzută de somn; (B3) locvacitate compulsivă; (B4) fugă de idei, gândire accelerată; (B5) distractibilitate; (B6) agitație psihomotorie, dezinhibiție socială și sexuală; (B7) comportament destructurat și heteroagresiv.

Stipulând o detresă clinic semnificativă în câmp social și profesional (criteriul B) și excluzând efectele fiziologice ale unei substanțe ori condiții medicale generale (criteriul C), *episodul depresiv major* e ținut să îndeplinească, cel puțin două săptămâni de-a rândul, aproape zi de zi, cel puțin cinci simptome din următoarele: (A1) dispoziție depresivă; (A2) dezinteres flagrant față de activități altfel agreate; (A3) creștere/descrștere simțitoare în greutate, creștere/descrștere vizibilă a apetitului; (A4) insomnie/hipersomnie; (A5) agitație/lentoare psihomotorie și intelectuală; (A6) fatigabilitate; (A7) sentimente inadecvate ori chiar delirante de culpabilitate și zădărnice; (A8) indecizie, distractibilitate; (A9) ideeație suicidară/thanatică recurentă.

Pentru diagnoza de *tulburare afectivă bipolară de tip I* (psihoza maniaco-depresivă până nu demult), episodul depresiv major nu-i numaidecât necesar, dar e frecvent. Nici episodul hipomaniacal (care, fără a fi clinic semnificativ, se întinde doar patru zile de-a rândul) nu-i necesar, dar este și el frecvent. Necesară este însă cel puțin un episod maniacal.

Ușoară, moderată sau severă, tulburarea afectivă bipolară de tip I poate fi însoțită de elemente anxioase, mixte, melancolice, atipice, catatonice, de asemenea psihotice congruente/incongruente cu dispoziția; tiparul la care ea subscie, foarte probabil că sezonier și familial, se înscrie, la rândul-i, într-o ciclicitate mai mult sau mai puțin rapidă.

Antecedente heredo-colaterale

Ramura Eminovicilor care avea să-l dea pe Vasile, bunicul patern al poetului, se pripășise la Blaj pe la mijlocul secolului al XVIII-lea (VBE: 127-138). De aici avea să se strămute în Călinești, unde „dascălul” Vasile (UDE: 45) va muri de „lingoare” pe 22 februarie 1844 – bunica Ioana Sărghie stingându-se la 10 octombrie același an (RLE: 212), răpusă de aceeași febră tifoidă. Al treilea lor născut, căminarul Gheorghe Eminovici, se născuse în februarie 1812 (GSE: 834-845) și va muri subit la Ipotești, în 8/20 ianuarie 1884, „ora unsprezece din noapte” (PCE: 93). Fusese un „munte de om”, cu ochi albaștri-verzui, cu o memorie fenomenală (BOE: 54), cu principii pedagogice „sănătoase”, poate și cu „deșertăciune” și „îndărătnicie” (TSD-4: 140), cum la supărare zice odată Mihai, neuitând totuși să-și înceapă toate scrisorile cu „iubite tată” și să le încheie cu „sărutându-Vă mâinile”, „al D-Voastră supus fiu”. Vorbea bine „rutenește, leșește, nemțește, muscălește”, pricepea și „franțuzește” (PCE: 294). În primăvara anului 1840 se însurase cu Ralù, fata stolnicului Jurașcu, și cei doi avură unsprezece copii.

Jurășceștii, aflăm din Arhondologia Moldovei întocmită de paharnicul Constantin Sion, se trăgeau dintr-un „vechi neam boieresc” ce va fi dat și un pârcălab de Hotin (PCE: 249). Vasile însuși, bunicul matern al poetului, avea să fie stolnic după 1827 (PNE: 47). Se născuse la Dolhasca în 1780, dar a viețuit la Joldești, acolo însoțindu-se în 1803 cu Paraschiva Donțu, fata unui venetic bogat din Sarafinești (MIE: 37-68). Cum nevasta i se răsturnă cu trăsura cu „cai cu tot” și „din acea zdruncinare” (UDE: 46) avu parte de o „năprasnică moarte” în ziua a treia de Crăciun din 1834 (PNE: 47), el luă în arendă moșia Vorona (UDE: 47) și se gospodări singur până prin 1853 când, acum „în mintea copiilor” (PNE: 48), fu luat de Raluca la Ipotești, unde moare în 1856 (RLE: 212). Doi dintre feciorii săi îmbrăcaseră haina monahală: Costache/Calinic (sălbăticit, arțăgos, misogin, dedat la beție „în chilia lui” – PCE: 142) ținea de mănăstirea Vorona; Iancu/Iachift fu arhimandrit, apoi iconom la mănăstirea Socola și, din iunie 1886, superior la mănăstirea Coșula (UDE: 46, 419-420) – Iordache, „năzdrăvan mare și cam plesnit cu leuca” (PCE: 139), trecuse și el pe la sihăstria Secului, pentru ceea ce tatăl său recunoștea cu năduf că se vroia „o sufletească vindecare” (PCE: 140). Trei dintre fiicele sale, de asemenea o nepoată, îmbrățișaseră și ele călugăria, o statistică din 1872 a mănăstirii Agafton spunându-ne că Fevronia Jurașcu („părul: alb, ochii: căprui, nasul: de mijloc, statura: mare, fața: albineată, semne nu are”) avea 60 ani, se născuse la moșia Cornii, intrase în mănăstire în 1828 și era „citeață” (adică citea în strană); Sofia Jurașcu („părul: alb, ochii: căprui, nasul: gros, statura: mare, fața:

Șerban (1841-1874)

Nicolae (1843-1884)

Iorgu (1844-1873)

Aglaia (1852-1900)

Harieta (1854-1889)

Matei (1856-1929)

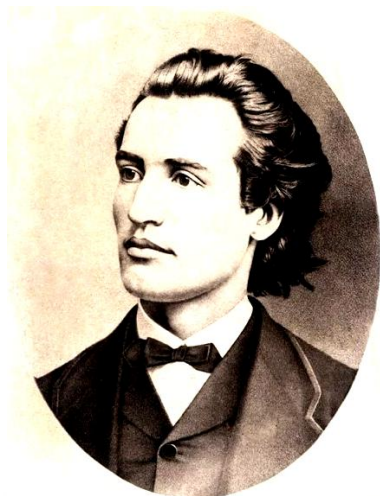
Mihai Eminescu

Gheorghe Eminovici (1812-1884)

Raluca Eminovici (1816-1876)

Mihai Eminescu

smadă, semne: cu negel în obrazul drept”) avea 49 ani, se născuse la Rușii lui Balș, intrase în mănăstire în 1840 și fusese „citeață” prin 1867-1868; Olimpiada Jurașcu („părul: sur, ochii: căprui, nasul: mare, statura: mare, fața: smadă, semne de fript la piciorul drept”) avea 45 ani, se născuse la Dumbrăveni, intrase în mănăstire în 1840 și fusese „tipicăriță” (adică citea la tipic) prin anii 1867-1868, acum neavând îndatoriri; Xenia Velisar („părul: negru, ochii: negri, nasul: rătund, statura: potrivită, fața: smolită, semne: cu alunele pe obraz”) se născuse la Fundeni (Bacău), intrase în mănăstire în 1862 și era „citeață” (UDE: 286-287). Din „Condica de calitățile monahiilor din soborul mănăstirii Agafton”, aflăm înscris la anul 1837 că Fevronia Jurașcu are calificativul „foarte bine” și că „frecventează biserica” – gurile rele îi spun totuși „Jurăscioaia cea nebună” (PCE: 142); Olimpiada Jurașcu are „foarte bine” și „frecventează regulat biserica” având „cunoștințe îndeajuns în regulile tipicului” – din decembrie 1887 ea este aleasă superioară, cu 101 voturi; Sofia Jurașcu are „prea bine”, fiind „prea religioasă” și „frecventând biserica regulat”; Xenia Velisar are „prea bine”, fiind „sânguitoare la toate și în afară de biserică” (UDE: 287).

Raluca (1816, Joldești – 13/25 august 1876, Ipotești), a patra fiică, ni se înfățișează din portrete „cu trăsături nobile, fin conturate, cu ochi întunecați, pătrunzători”, „cu un aer de resemnare”. În colțul gurii îi mijește un „zâmbet dureros” (CVE: 26). Pare mai curând departe decât aproape, mai curând visătoare decât terestră. În sentimente era neclintită. „Când ținea la un om sau femeie”, își amintește Matei, „ținea, dar și când îi ura, urăți erau pentru vecie” (BOE: 195). Era harnică și „nu sta, cum nu stă apa care curge” (BOE: 195). Era și evlavioasă ca nimeni alta (BOE: 57), aproape că „habotnică”. În fiecare zi se ducea să se roage, cei 250 de galbeni cu care se pusese temelia bisericii din sat de la ea veniseră (UDE: 261). Cu vechea bisericuță („pereții deslipiți, țințirul dezgrădit, celelalte trebuitoare arse” – UDE: 261), îi mai „moștenise” pe „preotul Vasile de 44 ani, bețiv; preotul Vasile de 40 ani, bețiv; diaconul Alexandru de 38 ani, bețiv; dascălul Dimitrie de 25 ani, bețiv” (UDE: 261).

Nu vom fi detectat deocamdată, așadar, semne neliniștitoare despre istoria viitoare a Eminovicilor. Câțiva puțini excentrici nu pot înspăimânta, cum nu pot îngrijora nici evlavioșii, oricâți ar fi – în contextul epocii, aceștia din urmă abia de ieșeau în relief. Alta e însă situația la „recensământul” generației următoare. Aproape că ne vine a spune, cu Harieta, că „loviturile nenorocite ce totdeauna au persecutat toată familia [Eminovici]” au înrădăcinat „pesimismul cel mai nemărginit, fără remedii și fără vindecări” (TSD-4: 204). O „tristețe indicibilă” pare să fi apăsât această familie ciudată „în care copiii se împușcă din senin după ce dau dovezi de sclipitoare inteligență” (CVE: 27). Sfârșitul de veac XX au să-l prindă doar câțiva: basedoviana Aglaia (PCE: 251); fiul ei mai mare George, schizofren paranoid, cu „îndelungi internări prin ospicii” (PCE: 353; PNE: 119); fiul ei mai mic Ioan, cu „simptomele morbului familia[I]” (PNE: 120), basedovianul Hanibal, fiul lui Matei (PCE: 251); Matei însuși lovit de scârbă, silă și ursuzlâc (PCE: 221-303). Neamul lor, parcă secătuit de geniul uriaș al lui Mihai, dispare de parcă n-ar

fi fost – ca un minereu epuizat, poate pentru că exploatat după aceleași tipar la nivelul ultimei generații: recalctrantă juvenilă (vagabondaj, absentism școlar, corijență, repetenție, note slabe la purtare) consecutivă unei copilării petrecute prin „păduri adânci”, apoi o „schimbare la față” radicală: excelență academică, o desăvârșită competență profesională (în chirurgie, avocatură, militarie ori poezie), o boală ucigătoare și cumva misterioasă în analele vremurilor de atunci, pe care Harieta într-una din epistolele ei către Cornelia Emilian o lega de „piept” („ori la care etate ne apucă, de piept murim toți” – TSD-4). Să nu fi simțit Harieta, despre care Eminescu spunea că e „un geniu în felul ei”, cu „o memorie ca a lui Napoleon I” și cu „o înțelepciune naturală cum rar se află” – TSD-4: 140), să nu fi simțit ea că alta era boala? O învăluia stăruitor („capul nu mă slujește și simt un ce că mă tem de nebunie” – TSD-4: 266), dar nu îndrăznea să-i dea „frumoasei” un „corp”, ca superstițioșii care nu pronunță cu nici un chip numele Necuratului. Nu au ocolit însă adevărul medicinei germani în cazul chirurgului Șerban („alienațiune a minții ... într-o stare foarte agitată” – PCE: 200, 201), ori alieniștii vienezi în cazul lui Mihai, în ton cu medicii bucureșteni. Mărturiile epocii, tot așa, n-au putut ocoli suicidul avocatului Nicolae, răpus de un glonte în fundul grădinii părințești din Ipotești, dar au ocolit cu cerbicie suicidul locotenentului Iorgu (PCE: 174), proaspăt cooptat în Statul Major al mareșalului Moltke. Cu și mai multă îndârjire, bănuielele s-au ținut deoparte și de probabilul suicid al Harietei (14/26 octombrie 1889) care cu două zile înainte de așa-zisa „apoplexie cerebrală” (PCE: 95) îi scria Aglaei: „Nu pot să mai trăiesc, căci boala și neîngrijirea mă fac să mă hotărâsc să-mi ridic viața” (NSE: 23).

Să nu uităm a-i trece în contul poetului și pe cei doi nepoți de la verișoara lui primară, Anița Eminovici Florea: Petrea, cretin din naștere (OSE: 11) și Vasile, căzut în sminteală la vreme de refugiu și internat într-un ospiciu din Banat, un an.

Pe o încărcătură familială de tip afectiv, așadar, Mihai Eminescu avea mari șanse (85%) să se alinieze temperamental la același spectru. Dau seama de congruență, cu ascendent în ciclotimie, poezia și proza artistică în registru covârșitor nostalgic, jurnalistica în cheie predominant hipomaniacală.

Nu altfel vor fi gândit și medicii din acele timpuri, din moment ce dr. Șuțu pomenește „ereditatea psihologică morbidă ca o fază nediscutabilă a legii generale a eredității” – căci, „făcând abstracție de numeroasele fapte culese de diferiți observatori în sensul acesta, dacă principiul că orice stare psihologică corespunde cu o stare fiziologică este adevărat, apoi și faptul că orice alienare mintală corespunde cu o alienare organică nu poate fi mai puțin adevărat”. Făcându-se ea „efectul unei alterări morbide a sistemului nervos și modificările organice fiind transmisibile prin ereditate, cine mai poate contesta că și ereditatea afecțiunilor mintale este un fapt din cele mai bine stabilite”? Convulsiile ascendenților se transmit descendenților „în formă de isterie și de epilepsie. Cunoaștem cazuri în care hiperestezia părinților s-a transmis la copii ca o manie isterică la sexul femeiesc și ca o manie hipocondriacă la sexul bărbătesc”. Sinuciderea, alcoolismul și alienarea mintală propriu-zisă se transformă adesea și se înlocuiesc unele prin

altele. „În nici o clasă de maladii ereditate nu este așa de bine stabilită ca în bolile mintale. Esquirol a găsit, la 1375 alienați, transmiterea eredității de 387 ori; Parchappe de 12 ori la 100 cazuri; Guislain la a patra parte din toate cazurile. Griesinger, care nu consideră ereditare decât acele cazuri în care unul din părinți este atins de alienare mintală în momentul procreațiunii individului izbit mai târziu de această maladie, găsește de șase ori ereditatea la 100 de indivizi. Moreau deTours, Pritchard și alții admit că ereditatea se observă în a patra parte din toate cazurile”. Nu trebuie să uităm că „ereditatea se observă și între maladiile mintale și dezvoltarea excesivă a facultăților intelectuale. Moreau deTours a demonstrat prin fapte numeroase că există o alianță intimă între tulburările morbide ale inteligenței și producțiile cele mai distinse în științe, arte și litere și că dispozițiile mintale, care fac ca un om să devină superior prin energia cugetărilor, concepțiilor și facultăților lui afective, au originea lor în aceleași condiții organice de unde izvorăsc cele mai variate tulburări morale, ca alienarea mintală și idioțenia. Se observă pe toate zilele indivizi ale căror talente sunt într-adevăr geniale, ieșiți din părinți imbecili sau având frați idioți”. „Toate maladiile mintale nu prezintă același grad de ereditate. Maniile lucide, maniile parțiale, sunt în mare parte ereditare, fapt ce a împins pe Morel de a admite în clasificarea sa a bolilor mintale o clasă specială de boli ereditare. Dipsomania sau mania alcoolică este de asemenea foarte des ereditară; între ascendenții lor se găsesc bețivi, epileptici, alienați. Mania melancolică este în a treia parte din cazuri ereditară și se termină în multe generații succesive prin sinucidere. Lipemanía, zice Esquirol, este adesea ereditară. Lipemaniacii se nasc cu un temperament particular, cu temperament melancolic, care îi predispune la lipemanie”. Apoi, „cine nu știe că isteria este transmisibilă prin ereditate? Briquet admite că femeile lovite de isterie au 25% părinți izbiți de maladii nervoase sau de afecțiunii cerebrale; acelea la care maladia a izbucnit deodată cu un acces de isterie au părinți la care se găsesc 28% maladii nervoase; iar în fine, acelea la care maladia se dezvoltă încetul cu încetul au ieșit din părinți având 19% maladii nervoase. Hipocondria, catalepsia, chorea sunt afecțiuni ereditare. Aceasta după urmă Trousseau o consideră ca fiind absolut ereditară, căci a putut constata la părinții indivizilor izbiți de această maladie diferite nervoase, epilepsia, eclampsia, isteria, uneori și tuberculoza. Paralizia generală sau mania paralytică este o boală nervoasă care este cea mai puțin transmisibilă prin ereditate; și nu putea fi altfel, căci această maladie nu este decât o maladie cu deosebire corporală, ca maladiile curat inflamatorii, complicate de delir” (TMN: 34-37).

Istoricul bolii: anii 1883-1886

Episodul maniacal este precedat de o timie melancolică, cu „o cumplită nevralgie la cap” (EMO-16: 191) în februarie 1882 și cu migrene în ciorchine ale căror paroxisme cefalalgice vasculare survineau în salve. Iată-l pe poet în octombrie 1882, pe un scaun, „gârbovit, cu capul în pământ”, cu privirea stinsă, palid, cu mișcări chinuite, „cu buzele în amară frământare”. Până „târziu în noapte” nu ieși nici un cuvânt „din gura lui”. Părea propria sa umbră, trupul îl durea „ca o rană uriașă, deschisă”, măcina încet „firele mustăței”, ochii nu mai priveau nimic. „Legăna neconținut, încet, încet și greu, grumazul. Nu scotea nici oftat, nici vaet, dar geamătul acesta mut era mai cuvântător decât orice strigăt de durere”. Ceasuri nesfârșite, „ore reci, așa stătea: cu cotul în palmă, cu trupul pendulând încet și greu” – și privirea lui, „ochii aceia cu expresia unei mute dezamăgiri, a unui cal de rasă care și-a frânt picioarele și așteaptă să moară” (RSE: 377). Tabloul este „tipic pentru melancolie în forma ei stuporoasă” (NSE: 168).

„Cu trupul pe rug” și-l închipuie pe poet Ion Russu-Șirianu, nepotul lui Slavici. „Ca scuturat de friguri”, saltă „din șold și brațe”; „se sfredelește din mijloc” și se oprește, cu „pleoapele ridicate în sus”, „ca înghițite de frunte”, cu „albul ochilor mare, mare, holbat, ca la cel ce se îneacă”, cu pumnii izbindu-se în tâmpile. Se repede „cu pas încolăcit” spre măsuța cu o cană cu apă și pahare, „se scormonește în vestă și înghite niște buline”, dar nu vine nici o alinare. „Cumplitele dureri”, în schimb, cresc „minut cu minut”. Umblă, năuc, cu pasul strâmb, de ici-colo”. Se oprește și își lipește fruntea de geam, se depărtează și își pune palmele peste obraji. Deodată se întoarce, își înfige „mâinile în păr”, „ochii se cască într-o spaimă grozavă”. „O ia la fugă pe scări” „ca posedat”, „să scoată parcă demonul înfipt în carnea lui”. Fuge cât îl țin picioarele prin Moșilor, Olari și Făinari, până în Oborul mic. Ziua e „pe sfârșite” și piața îi „aproape pustie”. Un câine bătut schelălăie undeva, lângă o căruță dezhamată. Poetul își strânge capul în mâini. Se vaită și imploră să-i smulgă cineva capul. „Sudori reci” îi năpădesc „fața schimonosită de chinuri” (RSE: 378-379).

Dimensiunile lumii din jur își păstrează încă, o vreme, proporțiile firești, dar ele prinseră a se deforma și mintea fu invadată de iluzii, obsesii, fobii și deliruri. Se petrecea „ceva rău, adânc și grav”. Atunci Eminescu dădea totul la o parte, „cu mâna obosită”. „Cu brațele căzute”, privea lung în perete (RSE: 390). Căutarea aceea fixă, în gol, isca spaimă, pentru că nimic nu se auzea, „nici măcar răsuflarea lui”, atât era de mut. Privirea lui blândă „câta în părete”. O durere de adânc, mai

profundă pentru că nelămurită, îi împăienjenea ușor „ochii săi mari, plini de umbre”... Și deodată îl scutura o cutremurare. „Bustul tresălta, capul se proiecta în sus, ca pe un resort. Fruntea se încrețea, sprâncenele se strângeau, tot chipul i se deforma într-o haină crispă. Cu ochii albi de spaimă, privea scurt, în alarmă, înapoi”, de parcă l-ar fi urmărit o fiară „ca să-l sfășie”. Poetul aluneca „într-o cumplită însingurare, ca într-o prăpastie”. Simțea că se pierde. „Se prindea repede cu palmele de fălci, se încorda, parcă să oprească o alunecare. Și ochii i se lăsau parcă pe spate, ca o cădere, ca o răstignire” (RSE: 391). „Imobilitate, cap flectat”, figura palidă acoperită cu o mască tristă, trăsăturile căzute, „ochii larg deschiși, privirea fixă, fruntea cutată (omega melancolic)”, muțenie, gemete, plânset – „inhibiție și abulie” (NSE: 173).

Când migrenele ucigătoare se mai potoleau, „mersul aceluia rău” care îl frământa pe poet în „acele zile cenușii” la cumpăna dintre anii 1882-1883 (hipomanii repede consumate alternând cu depresii pasagere) începea cu „o neliniște”. „Nu-și mai afla locul. Umbla fără țintă, repede, inegal, întorcea capul, cu sprâncenele strânse, parcă l-ar fi urmărit un dușman”. Dacă se nimerea la redacție, „se repezea la hârtie, la pană. Scria, furios, niscai articol vehement ori polemic... Ca, peste câteva minute, să zvârle foile în vânt. Și, tot atât de brusc, cădea în apatie”. Împingea, „cu silă”, scaunul... „O pornea cu pas istovit spre casă... Tăcerea era trasă pe el ca o glugă groasă. Se uita în pământ. Nu vedea nici strada, nici oamenii”. Odată acasă, „tot atât de neașteptat îl prindea o fierbințeală de acțiune. Se repezea la lăzile lui, unde zăceau, claie peste grămadă, tot felul de cărți, reviste, caiete”: „manual de limba sanscrită, mitologie comparat(ă), Critica rațiunii a lui Kant, astrologie, istoria Albaniei, tratate de chimie și farmacie, despre aplicațiile forței centrifuge... matematica înaltă... și altele, mai toate în limba germană”. Scotea câteva și „cu neînțeleasă grabă, răsfoia, citea, lua note. Ceasuri întregi!” (RSE: 389-390).

Ciclicitatea amețitoare a afectelor îl macină pe zi ce trece și, nemaiputând face față căderii în abis, poetul îi cere amicului Ocășanu „să aibă grijă” de el, pentru că „se apropie cu pași repezi de nebunie” (NSE: 179). Se scutură și are totuși o ultimă tresărire de orgoliu cu nici o săptămână înaintea „trăznitelui”. E „la grădină”, „de-a lungul unei seri răcoroase de vară dulce, cu lună plină”, „în zumzet de taraf și izbucniri de petrecere sănătoasă”. „Fericit ca un copil, întinerit, destins, glumeț, expansiv, chiar gălăgios”, ciocnește pahare de vin cu prietenii. Iar în zilele următoare încă stăruie, „pe chipul și în purtarea lui Eminescu semnele unei neașteptate înseninări”: „o nevăzută apă făcătoare de minuni părea că a spălat întunecarea de pe ochii lui, fruntea sa era slobozită de brazdele adânci”. Mersul i se făcuse „mai ușor, glasul mai limpede” (RSE: 402-403).

În fine, episodul maniacal izbucnește, deocamdată prin diminuarea nevoii de somn și prin logoree. „Primul semn al bolii de nervi” care îl cuprinsese pe poet îi era clar lui Slavici în primăvara anului 1883, când Eminescu începuse „să se îndărătnicească” (SAE: 23). „Obiceiul lui era că citea cu glas tare ceea ce îi plăcea, mai ales poeziile, și făcea multă gălăgie când scria, se plimba, declama, bătea cu pumnul în masă, era oarecum în harță cu lumea la care se adresa”. I se bătea în perete;

„el stingea lumânarea și se liniștea, dar era de rea-credință și nu se culca”. Peste câțva timp, „aprindea din nou lampa și iar începea să bodogănească” (SAE: 23).

Semnele grandomaniei îi apar lui Titu Maiorescu pe 23 iunie/5 iulie când, între alți comeseni, poetul e „foarte excitat” și are „o mare suffisance, cu totul nenaturală pentru caracterul lui” – într-un cuvânt, el devine, „din ce în ce mai evident, alienat”. Vrea să învețe limba albaneză, chiar acum vrea să se facă călugăr, fără să plece din București (TSD-4: 184). Peste două zile, pe 25 iunie/7 iulie 1883, „la una oră și 23 de minute după miezul nopții”, el încheie cu Constantin Simțion un contract care să-l oblige pe acesta din urmă să lucreze la „podul care se va dura între Giurgiu și Rusciuc, într-un timp în care Carol I, rege al României, va fi ales de bulgari principele Bulgariei” (NSE: 180); peste trei zile, pe 26 iunie/8 iulie Titu Maiorescu constată că Eminescu e „moleșit și mult mai liniștit” (MIZ: 189), dar pe 28 iunie/10 iulie, la ora 6 dimineața, el primește deja o depeșă de la soția lui Slavici cu notificarea că „Eminescu a înnebunit” și că numaidecât să o „scape de el”, „căci e foarte rău” (MIZ: 190) – vrea să-i dărâme casa, „că-i urâtă și umedă” (RSE: 404). În Casa de sănătate a doctorului Șuțu i se pregătește o cameră pe spezele lui Maiorescu, dar poetul e acum la Capșa cu Alexandru Ciurcu și Grigore Ventura, lansat într-o „tărădă politico-socială-națională”, „pe un ton violent, cu o voce de tenor și cu o aprindere care mergea tot mai crescendo” (NSE: 182). Gesticula cu mâna în care ținea revolverul și anunța că va pune capăt crizei morale din țară împușcându-l pe rege. Se îndreaptă de altfel la Cotroceni cu trăsura, dar se răzgândește și se oprește la „stabilimentul de băi” Mitrașevski unde, când iese din apa opărită după multe stăruinți, cere să i se aducă „zece ouă crude” și „o pereche de pantaloni negri, negri de tot” (NSE: 183-184). Cu aerul că-i speriat de vederea celor 4-5 persoane, „dezbrăcat și silindu-se să închidă ușa-i”, se repede „la amicii săi și la servitoarea băiei îmbrâncindu-i pe ușă, apoi aruncându-se în baia plină cu apă” și stropind „pe oricine voia să-l scoată afară” (EMO-16: 599). Mai în urmă stă „fără prezență” lângă amicii Siderescu, Ocășanu și Simțion, „în camisolul de forță”, între doi polițai și doi infirmieri. „Nu mai avea privire”, doar acei ochi mari, albi, cu desăvârșire „goi de orice viață, de orice percepere” (RSE: 406-407).

La spital „săracul de el” nu merge totuși, până ce nu trece încă o dată pe la Maiorescu. Îi îmbrățișează „tremurând” pe toți ai casei, îi duce „înaintea statuei lui Hermes și a lui Jupiter din salon” și „cu lacrimile în ochi, cu mâinile întinse ca de binecuvântare” rostește „cu glas nenatural”: „Țineți minte. Ei [Anticii] se vor întoarce pe pământ și va renaște fericirea”. „Pe când era internat”, își amintește mai departe Livia Maiorescu-Dymza, „tot sta la fereastră și scuipa când vedea pe cineva” (PNE: 330).

Despre ce tratament va fi avut el parte aici ne deslușește dr. Șuțu, el avertizându-ne că „cercetarea unui alienat nu poate fi completă fără ajutorul unor instrumente speciale (craiometre, dinamometre, aparate electrice, analiza chimică a urinei, ophtalmoscopul, termometrul și sfigmograful)” și că „alienațiunea mintală e o maladie corporală”; că „este supusă la aceleași transformări patologice la care sunt supuse și celelalte maladii din domeniul patologiei interne” și, în fine, că „ea

devine, sub acțiunea unui tratament rațional, o maladie curabilă” (TMN: 86). Ca o regulă generală a tratamentului, deci: „tulburările intelectuale n-au a fi combătute separat, dar trebuie în fiecare caz particular să cercetăm și să descoperim stările corporale care coexistă cu cele intelectuale; avem să cercetăm dacă afecțiunea organelor centrale ale sistemului nervos este primitivă sau dacă este consecutivă la alte stări organice depărtate, generale sau locale; și în acest după urmă caz suntem datori a estima toate organele și a combate afecțiunile existente prin a căror vindecare și afecțiunea mentală se poate vindeca sau amenda. Pentru aceasta datorim a estima pentru fiecare caz în parte comemorativele, adică cauzele fizice și morale care au influențat asupra afecțiunii mentale. A depărta dar aceste cauze devine prima indicațiune terapeutică”. Apoi, „a întreține nutrițiunea corpului și a o ameliora prin diferite mijloace cu scopul de a remedia debilitatea generală care complică adesea maladia; a regulariza secrețiunile care sunt mai totdeauna tulburate de afecțiunile mentale; a stimula unele părți ale sistemului nervos care prezintă o depresiune prelungită, sau a calma altele care sunt prea excitate” – „prin mijloace morale, prin exerciții gimnastice, lucrări manuale, distracții, schimbare de viață”. Medicamentele „au drept scop de a combate stările principale sub care se prezintă morbele mentale: depresiunea centrelor nervoase, melancolia; excitarea acelor centre, mania; delirul, fie general fie parțial; dezorganizarea facultăților sau demența”. *Melancolia*. „După prescrierea unei supravegheri serioase și a unui regim tonic, avem a combate complicațiile și în particular anemia care provoacă hiperemia creierului. Se prescriu dar băi jumătate de apă caldă (bains de siège); băi aromatice, băi sinapisate mai cu deosebire, din care am obținut bune rezultate prin stimularea periferică a circulației și a sistemului nervos; hidroterapia; revulsive locale, vesicatoare, setonu la regiunea cervicală, ventuze uscate pe șira spinării; în fine, medicamente care lucrează asupra organului cerebral și opium de preferință. Acțiunea acestei substanțe ne pare a avea o acțiune specială în cazuri de melancolie; tonifică sistemul nervos, totodată micșorează sensibilitatea lui morbidă. Modul în care întrebuițăm această substanță constă în a prescrie în prima zi un sfert de gram care merge crescând din zi în zi până la 6-10 grame într-o zi. Am avut ocazia să notăm de mai multe ori adevărate succese. Sulfatul de chinină 6-10 grame pe zi, urmat în timp de mai multe zile, ne-a dat asemenea câteva rezultate satisfăcătoare, mai cu deosebire la persoane prea slăbite și înaintate în etate. Substanțele aromatice, preparatele iodate, pe care am încercat adesea, nu ne-au părut a fi tot așa de eficace. Melancolia zisă pasivă este cea mai rebelă la această medicație”. *Mania*. „Izolarea și supravegherea sunt pentru starea aceasta mult mai necesare decât pentru orice altă formă; cămașa de forță este neapărată când se constată dispoziție mare spre violență și este preferabilă acțiunii directe a infirmierilor care irită mai mult bolnavul. Mijloacele medicamentoase constau în băi de apă caldă la 25 grade. Acestea se pot prelungi 3-6-10-12 ore fără întrerupere. Acțiunea băilor calde astfel administrate este incontestabilă și efectul lor imediat ne-a surprins în debutul carierei noastre, când toate celelalte mijloace au fost întrebuițate fără succes. Băile calmează creierul; micșorează acțiunea reflexă și aduc liniște și somn. Un alt mijloc este administrarea substanțelor vomitive, ipecacuanha

și tartrul stibiat, în doze vomitive urmate timp de câteva zile. Acțiunea acestei metode constă în revulsiunea ce produce și mai cu seamă în iritația sistemului nervos abdominal. Digitala singură sau combinată cu alte substanțe antispasmodice este întrebuințată cu succes, când se dă în doze mari. Poțiunea de care am avut de multe ori a ne lăuda se compune din 1 uncie de apă de laurocerasă și 1 scrupul de tinctură de digitală pe zi, luată de două ori. Opiumul este tot așa de folositor, administrat în modul prescris mai sus; în acest caz, observăm că pe cât timp mărim doza medicamentului spre a atinge 10-12 grame într-o zi, agitația, departe de a scădea, merge crescând și nu cedează decât în momentul în care încetăm administrarea lui. Bromuretul de potasiu care ne-a dat în epilepsie rezultate bune ne-a părut fără acțiune evidentă în mania acută. Inspirații de cloroform, injecții hipodermice de morfină acetică s-au încercat și la noi o dată, însă fără succes”. *Delirul*. „Această stare fie generală, fie parțială, reclamă tot acele precauțiuni de supraveghere ca și cele două procedee; un regim tot așa de adecvat constituției generale. Credem că mijloacele morale au mai multă acțiune asupra acestei forme decât asupra celor menționate mai sus. Exerciții fizice, ocupații în aer, lucrări agricole și în ateliere, plimbări pe mai multe ore, ocupații intelectuale, iată ce poate distrage pe delirant din falsele lui concepții. Un alt mijloc moral, care reușește uneori la debutul maladiei, constă în a discuta cu bolnavul, a-l contrazice și a-i demonstra cât de înșelate și inadmisibile sunt ideile ce spune. S-a remarcat că emoțiile morale, precum veștile dezagreabile și triste, înspăimântările, au întrerupt pentru câțiva timp manifestarea delirului. Medicația ce se întrebuințează contra delirului constă în diferite revulsive, precum cauter, vesicatoare, setonă, aplicate pe regiunea cervicală. Unguentul stibiat îl întrebuințăm foarte des pe craniu și am obținut de mai multe ori întreruperea delirului, chiar dispariția unui delir de ambiție foarte sistematizat. Hidroterapia în duș și mai cu seamă în duș mobil pe șira spinării este folositoare. Medicamente interne ce se pot întrebuința de preferință sunt beladona sau datura stramonium. Opiul este indicat în deliruri triste mai cu deosebire. Digitala, chinina, apa de laurocerasu, zincul acetic nu ne dau rezultate satisfăcătoare”. *Demența*. „Această stare la care duc mai mult sau mai puțin repede toate afecțiunile mentale care au rezistat la acțiunea medicală, nimeni nu poate avea pretenția de a o vindeca. Ceea ce se poate obține este de a amâna moartea care este inevitabilă. Igiena și un regim tonic sunt mijloacele care concură la scopul acesta. Chinina și sulfatul de chinină, nitratul de argint, aplicații reci pe cap, uneori aplicarea de ventuze scarificate pe șira spinării, spre a combate hiperemiile care sunt așa de comune în ramolismul și paralizia generală, în fine băi calde generale, sunt adesea indicate și folositoare” (TMN: 97-99).

Unul din medicii curanți avea să declare că „aspectul maladiei” lui Eminescu era acela al unei „manii acute caracterizată printr-un delir absolut incoerent, prin mișcări dezordonate, prin iluziuni și halucinațiuni senzoriale care deveneau uneori terifiante, în fine, prin tendința de a tot distruge primprejurul său în paroxismul răului... Nimic nu-l putea calma în acea stare, nici morfina, nici hidroterapia, nici tratamentul moral, nici tratamentul fizic” (PCM: 5). Mai mult, medicul arată că

Eminescu a fost lovit „într-un mod quasi-subit și mai fără prodrom de o maladie mintală care a întristat și surprins pe amicii săi” (PCM: 4). Maiorescu, totuși, n-avea cum să fie luat prin surprindere, din moment ce pe 30 mai/11 iunie 1883 el observase „un început de alienație mintală” (MIZ: 187), motivația ce-l va fi împins spre diagnostic incluzând „starea de agitație violentă, delirul incoerent, halucinațiile senzoriale terifiante, insomnia tenace, agresivitatea și vociferările” (NSE: 185).

Certificatul medical, eliberat de dr. Șuțu la 5/17 iulie atestă de asemenea că poetul este atins de „alienațiune mintală în forma de manie acută” (CCE: 443). Tratatamentul (cloral, morfină, vezicătoare, băi ale membrelor inferioare) nu fu încurajator. Pe vizitatori, bunăoară pe Slavici, pare că-i recunoaște, dar nu leagă vorbe cu ei. Se plimbă „în sus și în jos prin grădină, recitând cu mult avânt fel de fel de poezii, mai ales părți din Iliada” (SAE: 126). Era mai mereu zbuciumat că uitase din multele limbi pe care credea că le știuse. Își făcu un răboj al lor și, cum tot refuzau să-i revină în minte, deslușim dintr-o scrisoare a lui Simțion către Maiorescu din 12/24 iulie 1883, începu „a înșira la pentametre și hexametre cu cuvinte neînțelese, uitându-se cu asprime la cei de față și nesuferind a fi privit mai mult în ochi” (NSE: 198). Îi trecuse supărarea pe cei din jur, doar că brusc îl scoase din sărite un bulgar care-i zornăia la ureche o cutie de chibrituri. „S-a înfuriat la culme”, ne povestește Dimitrie Teleor, „s-a sculat de pe scaun și a alergat după bulgar să-l bată”, cu „așa furie” ce nu s-a mai văzut (TEI: 34). Cum poate un „bulgăroi cu ceafa groasă” care se pretinde „roman” și „nepot al lui Traian” să-și permită atâta familiaritate cu un român neaoș? „Asta e de neiertat! E nemai-pomenit!” (TEI: 35)

„Delirare neîntreruptă. Nu m-a recunoscut vorbind întruna, scuișând în toate părțile” (MIZ: 193), notează Titu Maiorescu în „însemnările” sale, după vizita din 14/26 august. Clara Maiorescu, tot așa, îi scria Emiliei Maiorescu Humpel că poetul „nu recunoaște pe nimeni”. „E zguduitor, nici urmă de ceea ce a fost... Fizicește e de tot desfigurat” (NSE: 199).

Peste vară, Titu Maiorescu întreprinde demersuri pentru internarea la Viena. Așteaptă deocamdată ca poetul să se liniștească, dar la 4/16 octombrie el este încă neschimbat, „în starea așa-numitei «manii delirante»” (NSE: 199). Totuși, „pe la începutul lunii a treia, pacientul începu a avea ore liniștite și lucide, își regăsi somnul, întreba de amicii săi, se preumbla în Institut și afară din Institut fără personal” (PCM: 6). La sfârșitul lunii a treia, odată pregătirile terminate, Eminescu pleca la Viena, însoțit de Chibici-Revneanu și de un păzitor. Livia Maiorescu nu întârzie să observe că s-a făcut „ceva mai slab”, ceea ce se vede cu deosebire la mâinile lui, „reduse” acum la „mănușițe de copilăș, cu păstrarea însă a gropițelor”. E palid, „ras ca și mai înainte, numai mustața-i e lungă și sprâncenele ciudat de stufoase”. „Unghiurile ochilor s-au lăsat în jos, ceea ce-i dă o înfățișare de chinez”. Expresia este de om obosit, „nu mai e nimic din fixitatea ce o avea... chiar în ziua internării lui”. În total, „un aspect destul de liniștitor”. În tot cazul, „el nu suferă deloc. Vocea-i și râsul lui sunt exact ca mai înainte, când făcea mare haz de anecdote, povești”. Cum să-i califici atitudinea altfel decât o „exaltată veselie”? În drum spre gară trecuse „foarte încântat” pe „străzile puternic luminate de soare”, îl

entuziasmaseră „numeroasele acoperișuri noi de tinichea”. Odată în cupeu, își întinse îndată mâinile afară, se puse la fereastră și „făcându-și un ochean din degetul cel gros și din arătătorul ambelor mâini”, râse înveselit, pomeni de o „conspirație”, „scuipă de câteva ori” și râse din nou (CME: 379). Pe peronul gării din Viena, strigă la fel de exaltat: „România liberată”, „România liberată”! De la gară până la spital „trimetea cu mâna sărutări tuturor femeilor și mereu voia să sară din cupeu când vedea o femeie” (NSE: 201).

Dr. Șuțu crede că „nu prea e speranță de îndreptare” (NSE: 201); la fel și Maiorescu, conform căruia Eminescu „a trecut din mania delirantă în aceea de demență”, așa că „aducerea lui la Viena e cu totul nefolositoare... cu totul de prisos” – totuși „nu-i strică” (TSD-4: 185).

La 2/14 noiembrie 1883, Eminescu este la Ober-Döbling (lângă Viena) și în a patra zi de la internare îl lovește „un atac de paralizie cu crampe”, care durează însă puțin timp și trece „fără să lase urme” (TSD-4: 171). Să fi fost „numai o iritațiune mai mare a centrelor motorice”, află Maiorescu de la nepotul său Constantin Popasu (TSD-4: 172). Obersteiner, asistentul lui Leidesdorf, nota în fișa de observație că „pacientul a dus o viață spirituală încordată și întrucâtva dezordonată”, că „de șase luni a trăit cu totul neregulat; iar acum este nervos”, acum patru luni intrând într-o stare de „enervare violentă”, cu „delir, felurite halucinații, insomnie, purtare agresivă, vociferări”. Mai nota că fusese primit în sanatoriul doctorului Șuțu, unde a fost tratat cu „vezicatori, băi de picioare, chloral, morfină, iodură de potasiu”, enervarea violentă ameliorându-se încetul cu încetul, însă delirul persistând fără întrerupere.

Sanatoriul din marginea Vienei, „izolat, liniștit, cu ferestrele închise”, e învăluit într-o „atmosferă tainică”; în mijlocul unui „parc bine îngrijit, plin de flori, de copaci roditori și de verdeață”, el face „impresia unei vile părăsite, fără viață” (GME: 38). La internare, Eminescu părăsise „zăpăcit în cel mai mare grad”, vorbind și cântând mereu, „cu totul dezorientat”. Numea persoanele totdeauna la fel: „rege din Norvegia, rege al iudeilor, Heinrich Heine, împăratul din China” (TSD-4: 172). Toată ziua se învârtea prin odaie și mereu vorbea – „ca un ceasornic, care până e întors merge; așa și el trebuie să umble și să vorbească mereu până când nu mai poate” (TSD-4: 172). Când era mai enervat, lovea în ușă. De câteva zile are „un catar la ureche (otitis). Profesorului i-a spus că asta a avut-o când era de opt ani” (TSD-4: 172).

Pe la 5/17 ianuarie 1884 însă, „după vreo 6 luni și 8 zile” (CME: 375), Eminescu se potoli. Nu mai cânta neîntrerupt *Eu sunt Barbu Lăutarul și Frunză verde de piper*, nu mai conjura duhurile cu formula „Abracadabra”, nici nu-i mai demonstra neostenit doctorului Obersteiner („regele Iudeii”), de altminteri mereu cu o logică ireproșabilă, că limba română e cea mai veche, pentru că se trage din graiul dacic (TSD-4: 172). La 12/24 ianuarie nu era deloc în stare să-și dea seama de „boala cumplită” prin care trecuse, nici de modul în care fusese internat „aici în ospiciul de la alienați” (TSD-4: 157). „Amintirea stării trecute” era „foarte slabă”, încât îl mira „lungimea timpului în decursul căruia nu [și-a] putut da seama de nimic” (EMO-16: 198). Știa „numai atât că boala intelectuală [i-a] trecut, deși fizic

[stă] îndestul de prost” (TSD-4: 157). Se plângea că-i „rău hrănit” (TSD-4: 157) și, părându-i-se că tratamentul „consista în mâncare puțină și proastă și în reclusiune” (EMO-16: 197), căzuse „prada celor mai omorâtoare griji în privința viitorului” (EMO-16: 198) – vroia să se întoarcă acasă, să mănânce „mămăliga strămoșească” (EMO-16: 198) de care îi era „o poftă chinuitoare” (PAE: 150). Pe 10 februarie, de altfel, dr. Obersteiner îl informează pe Maiorescu despre schimbarea în bine, „înceată dar statornică”. Eminescu „nu mai este așa de închis în sine și se poate discuta cu el asupra tuturor chestiunilor ce nu-l privesc personal, de pildă asupra literaturii germane. Până nu demult el nu era în stare a ceti ceva fără întrerupere, și petrecea cea mai mare parte a zilei fără ocupație. Acum însă citește dramele lui Hebbel” (TSD-4: 174-175). De asemenea, „primește a intra în orice conversație, vorbește clar” iar memoria pare să-i fi rămas „neatinșă” (TSD-4: 173). Doar că îl refuză pe profesorul Leidesdorf ori de câte ori e invitat la masă. Cică „n-are haine curate și astfel nu e destul de prezentabil”, dar adevărul este că „încă nu-i place societatea” (TSD-4: 174) și suferă cumplit de „lovitura morală pe care [i-a] dat-o boala, o lovitură ireparabilă” care, i se confesează el lui Chibici, „va avea influență rea asupra întregului rest al vieții ce [va] mai avea-o de trăit” (TSD-4: 158).

Maiorescu îi scrie din țară și îi recomandă „o excursiune de vreo șase săptămâni spre sudul Alpilor”, cu prietenul Chibici-Revneanu (TSD-4: 186). Îl înștiințează totodată că diagnoza îi este „absolut favorabilă”. Cu marile călduri din iunie 1883, îl lovește „o meningită sau inflamație a pielii creierilor, mai întâi acută, apoi cronică” – din care cauză s-a instalat „un delir continuu de peste cinci luni, până când s-a terminat procesul inflamației” (TSD-4: 186). Maiorescu fără îndoială că se încearcă a-l împăca pe poet, dar psihoza, anesteziată ci nicicum alungată fără urme la exernarea din 26 februarie/10 martie 1884 (GME: 37), uneori răbufnește îngrijorător, ca atunci când, într-un hotel din Milano, butonii nu i se fixează la „plastroanele vârtos scrobite” ale cămășii, iar vocea lui răsună „furios” de la oglinda lavoarului: „Chibici! îmi vine să te strâng de gât!”... „Nu pot vârî butonul aista aici!” Cu un Chibici împăciuitor, Eminescu se potolește imediat, se îmbracă, dar se codește a intra „la destinație”; voiește să stea pe o bancă „la umbră” și să se uite în voie la „copacii fantastici”, dar nu are deloc stare și rătăcește prin oraș până să se oprească „obosit, flămând, însetat” și „înecat în lacrimi”, într-o „osterie dintr-un cartier mărginaș” (PAE: 151-152). Nu mai are răbdare, vrea să se ducă acasă, deîndată.

Acasă poetul se întoarce de „Vinerea mare”, „nehotărât, cu voința frântă, inapt de orice inițiativă, fie chiar igienică sau alimentară”. Gândirea logică i-a revenit complet, de asemenea „extraordinara lui memorie de totdeauna, aceeași desăvârșită și evidentă”. Maiorescu observă însă că între acestea s-au strecurat „oarecari trăsături patologice”: „lipsa de voință”, el nefăcând nimic „neîndemnat, nechemat, neadus – la masă, la bărbierit etc.”; o „bolnăvicioasă preocupare” pentru mijloacele de subzistență, imposibil de înlăturat chiar cu „argumente raționale”; ignorarea „demnității personale”; dezinteresul total față de „chestiunile spirituale” ori „familiare”. Dar „e tăcut și liniștit, nu vorbește neîntrebat, când îl întrebi însă ceva, răspunde cu toată luciditatea”. „Deocamdată” nu-i „rezonabil” să i se dea

bani, „pe cari îi ascunde și pe urmă se plânge străinilor că n-are nimic”. Ar trebui, deci, ca „cineva să aibă permanentă grijă de el, de îmbrăcăminte, de mâncare, să-i plătească serviciul și să-i schimbe hainele. Bani să i se dea numai pentru cheltuieli mărunte” (TSD-6: 50-52). Rezidează o vreme la vechiul han al lui Bacalu, acum „otel România”, „într-o hulubărie puțin recomandabilă din orice punct de vedere” și i se plânge lui Chibici că „sănătatea [îi] scârțâie întruna ca o moară de mult stricată, ba poate ireparabilă” (TSD-4: 160).

Pe la mijlocul lunii octombrie pe poet îl încearcă „friguri și dureri de cap”; cât despre picioare, ele sunt într-o stare așa de plâns, precum erau în București” (TSD-4: 160). „O tristă iarnă mă așteaptă și o tristă viață” (TSD-4: 160), se vaită el în continuare. Artur Gorovei îl întâlnea în restaurantul hotelului Traian al cărui proprietar, Scarlat Pastia, lăsase cuvânt personalului să nu-l supere și „să-l lase în pace de câte ori venea”. Originalitatea lui „nu consta în faptul că nu plătea consumația”, ci în modul cum mânca: „tăcut, gânditor, privind lumea din sală cu un zâmbet pe care n-ai putea să-l definești”. Eminescu se plimba „cu mâinile la spate pe aceleași două scânduri ale salei, de la bufet la ușa cafenelei”. Se oprea „în dreptul bufetului”, ridica „încetșor capacul cu sticlă sub care erau așezate farfuriile cu mâncăruri reci”, le examina, „lua cu mâna o bucată care-i convenea, lăsa capacul, vâra mâncarea în gură, se uita cu același zâmbet la lumea din sală și, cu mâinile la spate, reîncepea cursa pe aceleași două scânduri, de la bufet la ușa cafenelei, mestecând liniștit bucata de carne sau prăjitura pe care le lua, cu aceeași seninătate, când ajungea iarăși în dreptul bufetului, până ce se sătura” (CCE: 367-368).

Suntem de-acum martorii „celeilalte vieți” a lui Eminescu, acoperite de negura unei adânci depresii. „Va fi fost el melancolic și blazat înainte de boală”, scrie Petru Missir din Iași, „astăzi însă pare că nu i-a mai rămas nici un stimulent care să-i activeze fie gândirea, fie simțirea; pare că nu există nimic pe lume care să-l poată atrage” (TSD-4: 181). Poetul se scufundă treptat și implacabil, până și fizionomia i se schimbă. Se topește văzând cu ochii, iar focul pe care prietenii se silesc a-l vedea încă în el nu mai dogorește, abia de pâlpâie anemic. „Figura-i sta extatică, vrednică de milă, și capul i se părea părăsit de gânduri. Paloarea i se accentuase ca un vâl cernit; numai fruntea și ochii mai aveau ceva din flacăra lor divină” (NSE: 226). Nicolae Petrașcu ne spune că intra și stătea în mijlocul cunoșcuților „într-un mutism complet, într-o absență totală de inteligență și voință. Din cătare i se răsfrângea o dureroasă tristețe, a unei îmbătrâniri fără vreme, a unei stingeri fără veste, iar ca dorinți, niște lucruri comune, mici, de simplu trai, lucruri ce nu mai puteau avea, ca odinioară, nici natura, nici puterea de a se înălța în iluzii de poet. Zi cu zi, însă, părea a degenera mai mult și se arăta obosit la întrebările ce i se făceau. Foarte arareori, după străduințe de tot felul, puteai smulge câteva cuvinte din gură-i, care nu însemnau mai mult decât tăcerea. Câte un «da», sau câte un «nu», cari păreau a veni de la distanțe enorme” (NSE: 226). „Blând ca și-nainte, dar silnic la vorbă, vecinic dus pe gânduri, timid ca un copil și lipsit de orice voință”, el era „de o tristețe și de o melancolie sfâșietoare” (PAE: 215). Își amintea fără greș de oameni și întâmplări din urmă, cerea știri despre cunoșcuții lui din București, „arăta o nespusă milă pentru cei săraci” (PAE: 215). Dar apoi „se

cufunda în gânduri și nu mai spunea nimic câte o jumătate de ceas. Numai își ridica ochii din când în când și, împreunându-și mâinile, ofta de te îneca plânsul «Of, Doamne, Doamne!...» Și iar pune capul în pământ și tăcea” (PAE: 215). Credea cu tărie că „e pierdut, că pentru el nu mai e de trăit și că într-o zi are să moară de foame. Ideea că nu are cu ce trăi îl chinuia zi și noapte” (PAE: 215). Când i se aducea aminte „de tablourile din versurile lui, de episoade din copilărie, de momente dulci ce-l inspiraseră și-i dăduseră cele dintâi emoțiuni”, el, „cu privirea plecată în jos, primia vorbele acestea ca niște greutatea ce-i apăsau sufletul, nevoind parcă a-și întoarce gândul spre timpuri și emoții stinse pentru totdeauna”. După o pauză de tăcere, când poate să fi ridicat puțin „vălul tainelor sale”, apărea „o singură clătinare din cap, rece, exterioară și generală, întovărășită de o mișcare de mână înceată, care însemna «Să le lăsăm uitate pe toate», iar pe figura lui devenită mai palidă, o contracție de suferință ce te obliga să schimbi vorba” (NSE: 226).

Poetului, stăpânit de „o adâncă melancolie” (CCE: 162), i-a dispărut deja „voința de a trăi”. „La ce să mai porți prin lume un om mort!” răspunde el invitației lui Vlahuță de a-l vizita la Dobrovăț (TSD-3: 124). „Sunt grozav de demoralizat”, i se mărturisește el lui Titu Maiorescu. „Aș vrea s-adorm și să nu mă mai deștept. Cum nu poate omul să moară când vrea! Nu mă-nduplec la acte de violență cu mine însumi” (TSD-3: 124).

Spectacolul căderii e sfâșietor pentru cei din jur. „Doarme puțin, vorbește puțin și sunt zile în care uită să mănânce. Și cu toate astea se îngrașă – asta-l amărăște mult. Grozav îl tulbură și-l demoralizează lipsa de ocupație hrănitoare. El o spune adesea. De aici, poate, în mare parte vădita umilință, sfiala copilărească din vorba și mișcărilor lui. E mișcător până la lacrimi când vezi la ce este redusă viața lui” (TSD-3: 124). Toată existența i se încheie „într-o dinamică foarte restrânsă și înceată” – „cât îi trebuie cuiva să nu fie mort. Citește tare puțin, căci îl obosește. Nu scrie nimica” (TSD-3: 124), îi este „cu neputință” (CME: 396). Nu mai era „Eminescu de odinioară”, se întristează Constantin Meissner, „Eminescu cel tânăr, frumos, cu îmbrăcămintea îngrijită, mândru în ținuta lui, cel cu verbul cald și înălțător”. Era „cu totul altul, era omul bolnav, suferind, cel cu bietul creier destrămat!” (CCE: 287) „Mânca dacă avea ce”, îl deplânge Ioan N. Roman, bea mult dacă i se oferea, bea fără măsură... Dormea unde apuca” (NSE: 249). Și mai ales se preumbla în neștire: „pe Lăpușneanu, apucând în Păcurari, până la capătul asfaltului, la răspântia unde coboară din Păcurari Cișmeaua Păcurari, și unde se afla o bară de lemn”. Acolo se așeza „cu coatele pe ea, și privea ceasuri întregi la tabloul care i se desfășura înaintea ochilor, cuprinzând dealurile Galata, Cetățuia și Repe-dea, pierzându-se în zarea albastră” (PRE: 284). Își făcea planuri pentru un pod între Păcurari și Galata și, fără să rostească vreun cuvânt, se întorcea „de-a lungul șoselei Păcurari spre oraș, mergând numai pe lângă zidurile caselor, nebagând în seamă pe nimeni, netezindu-și părul cel lung, din când în când” (PRE: 284).

Totuși, în august 1884 poetul pare mai sprinten și mai vioi. Îl vor fi înveselit cât de cât frecvențele expediții prin crâșme mărginașe, cu profesori altfel de bună credință, deși cam iresponsabili. Urcă prin Sărărie în mahalaua Țicăului și stă de vorbă cu prietenul Creangă. Hoinărește prin vii și doarme în fân. Junimiștii

(abstinenți) îl trimit la Răpedea, dar refuză hidroterapia – de unde ei conchid că „este aceeași lipsă de inițiativă în sufletul său ca și mai înainte”, fiindcă „n-a fost nimeni să-l silească” (TSD-4: 183). Se îndeamnă însă a pleca la „balta” Liman de lângă Odesa, în vara anului următor. Dr. Iachimowicz construisese aici, pe malul Limanului Kuialnițki, „câteva vile înșorite” și „9 clădiri cu 50 de camere”, în mijlocul cărora, „simetric”, se ridica „pavilionul balnear cu instalații perfecționate”: „6 cabine cu nămol și 7 cabine cu băi sărate”. „Alei drepte, umbroase și pietruite marginal cu cărămizi smălțuite legau clădirile între ele și conduceau în parc. Havuzuri și statui mitologice împodobeau răspântiile; numeroase bănci ofereau, în pitorescul arboreșcențelor și al rondurilor de flori, așezări de odihnă și pentru lectură” (PNE: 218).

Dacă hidroterapia merită o așa investiție, dă din nou lămuriri dr. Șuțu care afirmă, „ca teză generală”, că „băile permanente aparțin mijloacelor terapeutice curente ce se obișnuiesc în alienație, ele convin în majoritatea psihozelor fără ca aplicațiunea lor să comporte contraindicații sau să aducă influențe dăunătoare asupra stării maladive a pacientului, odată ce, mai ales, suntem înconjurați, încă de la început, de toate măsurile necesare și de precauții de supraveghere”. „Efectele pozitive necontestate ale băilor permanente se constată în primul rând în stările de excitație de orice formă ar fi ele. Dar eficacitatea lor superioară se vede cu deosebire în stările maniace pure, în care s-ar putea vorbi oareșcum de-o acțiune specifică”. Aici, „efectele se traduc, încă după un scurt timp, prin atenuarea treptată a agitației motrice, apariția calmului, a sedației și, ca o consecință imediată, survenirea somnului. În multe cazuri chiar, accesese maniace sunt întrerupte în durata lor obișnuită și amendate mult în intensitatea lor”. Iar în aplicarea băilor la această categorie de bolnavi nu se întâmpină prea multe dificultăți. La început, intervenția momentană a infirmierilor sau administrarea unei injecțiuni de hyoscină sau a unei mici doze de hipnotice ajunge pentru a face pe bolnav accesibil și docil pentru baie. După un scurt interval maniacul nu mai opune nici o rezistență, ba chiar capătă o senzație plăcută, se obișnuiește a sta în baie pentru mult timp. În aceste stări de excitații băile trebuiesc să fie cât mai prelungite, permanente, chiar neîntrerupte, ele alternând din timp în timp cu alitarea, ambele completându-se prin acțiunea lor sinergică. Chiar în formele de agitație maniacă cronică rezultatele obținute în urma băilor prelungite s-au văzut din cele mai favorabile” (TMN: 113-114).

De la Liman, poetul le scrie în august prietenilor Vasile Burlă și Petre Novleanu că se coace „în băi de glod cald” la 30 grade Réaumur (TSD-4: 183; PCE: 453) și că „singura mângâiere” îi este tutunul, „rău și scump” – ba are temeri și cu „pravoslavnică poliție”, care „poate că nici n-așteaptă altceva decât să puie mâna pe biata [lui] piele bortilită de bube și boale” (PCE: 453). Totuși, „durerile neconținute pe cari le [avea] în Iași nu le mai simt[e] aici, însă încă nu toate ranele s-a[u] închis”; se teme că „de s-ar închide chiar, vindecarea să nu fie temporară, și să nu apară din nou, când [se va] întoarce în țară” (TSD-4: 161).

În primele zile din noiembrie, însă, un alt necaz dă peste el. Alunecase ziua

în amiaza mare pe scara ce ducea la mansarda hotelului România (fost Bacalu), de o bună bucată de vreme. Geme „înădușit” pe terasa bătută de soare, întins cât e de lung, „alb la față și cu pumnii strânși de durere”. Medicul de gardă, chemat în mare grabă la fața locului, constată „fractura ambelor oase a[le] gambei drepte, spre mijlocul ei”. La spital, dr. Russ Seineur și dr. Gavrilesco îi pun „mai întâi piciorul în gutieră, pe urmă îi aplică aparatul lui Scultet, după aceea îi aplică un bandaj de gips”. Are să rămână aici, într-o rezervă de la etajul al II-lea, aproape șazeci de zile – îngrijit „ca pe un copil” de personalul medical și de „vizitatorii” zilnici: amicii Pompiliu, Burlă și Humpel (cumnatul lui Maiorescu). Se plânge totuși, cui vrea să-l asculte, că „nu mai calcă iarbă verde piciorul lui Eminescu” – „cu un ton târăgănat care-ți rupea inima, atât se arăta de neîncrezător”. „Vorba lui era lată, dulceagă, de multe ori însoțită de un zâmbet cu o nuanță de ironie. Deși melancolic și deprimat moralicește, era totuși totdeauna atât de dulce la cuvânt, atâta blândețe era în figura lui, că parcă ți-ai fi dat bucuros din sănătate și viața ta pentru a-i îndulci suferințele și traiul mizerabil pe care el singur spunea că îl așteptă”. Dacă nu știai cine anume este, „ai fi crezut de bună seamă că e un simplu om modest, atât era de cumpătat și de puțin pretențios la toate” (CCE: 374).

La ieșirea din spital, aceiași amici Pompiliu, Burlă și Humpel îl duc pe poet „la noua lui locuință”, a cărei „simplicitate” avea să o „lovească” pe Maria Gavrilesco. În față se afla „o oglindă cu consolă, în mijlocul casei o masă; în stânga odăiei în fund, un pat simplu de fier cu vergi, la capătul patului o măsuță în dreptul ferestrei, și două scaune simple, nimic așternut pe dușumea. Pe măsuța de la cap, un sfeșnic, o garafă cu apă și un teanc de sferturi de hârtie albă, un condei și-o călimară. Pe jos și pe mese tot soiul de reviste, broșuri, cărți, împrăștiate în cea mai mare dezordine, precum și numeroase bucăți de hârtie cu versuri și proză, unele șterse, altele rupte și mototolite” (CCE: 375).

Cum vremea de Bobotează nu-i blândă, poetul își schimbă surtucul cu un palton și își umple buzunarele cu alune de la o dugheană de lângă Liceul Național, unde director era amicul Burlă. Le ronțăie mai tot timpul și bea fără cumpăt, între curtezanele germane de la hotelurile ieșene. Cântă cu multă simțire *Cucuruz cu frunza-n sus* și, probabil ca să se lămurească dacă lumea nu-i cumva o născocire, sparge ulcelele înșirate pe garduri. „În ulițele pe unde trece”, scrie Miron Pompiliu din Iași, „lovește cu bățul în zaplazuri și ziduri” (TSD-4: 189). Din când în când, își amintește că „hainele lungi” acoperă o „minte scurtă” și atunci apucă cucoanele de lungile turnuri. Ieșencele nu se supără pe dânsul, doar că se feresc din calea lui (BOE: 243). Alteori, când strică felinarele de pe stradă și tulbură prea mult liniștea publică, sergenții îl iau cu ei. Câte unul mai șugubăț ține să-l dea ca exemplu rău copiilor din jur: „Uite, așa pătesc toți cei care fac poezii, înnebunesc ca dânsul”. Vine apoi un junimist, pus în gardă de Maiorescu, să-l slobozească.

Istoricul bolii: anii 1886-1889

În 1886, boala se arată din nou cu accese mai grave decât înainte, manifestându-se prin „acte contrarii firii lui” (PAE: 106) de altădată. E drept că „nu mai prăpădește nopțile pe la cafenelele chantante”, recunoaște Miron Pompiliu, dar „a contractat alte apucături nu mai puțin înjositoare” (TSD-4: 188): lasă ușile vraise la bibliotecă și „cărțile în voia întâmplării” (TSD-4: 189), „cere parole” de la oameni aproape necunoscuți (TSD-4: 188), dosește mici lucruri „ca un copil” și „în momentele lucide se simte umilit de ceea ce a făcut” – ba chiar se ține după femei (PAE: 107). „Nu-i merge prea bine cu sănătatea”, se plânge și Chibici-Revneanu pe 30 aprilie/12 mai. „L-a apucat un fel de nepăsare, de cheltuiește fără nici o muștrare de cuget banii ce i se încredințează ca garanție pentru cărțile împrumutate de la bibliotecă, și când îi poftit „unde va la masă, se descaltă ca și când ar fi la dânsul acasă; cu un cuvânt, îi merge rău” (TSD-3: 137).

De politețuri și bune maniere, dar, Eminescu nu mai ține seama. „Damele i-au luat frica, încât de departe îl înconjură când îl văd pe stradă, căci nu mai e chip să treacă în liniște și nesupărate de dânsul” (TSD-4: 189). O vede pe Dalila în fiecare femeie și atitudinea lui oscilează între extreme, când le agresează, când fuge de ele. La Răpedea bunăoară, unde dr. Pastia îi face „băi de puțină”, el se ferește a se arăta, „căci urăște grozav femeile, din cauza cărora a suferit multe amărăciuni” (NSE: 252). Când se arată totuși, o adolescentă exaltată, care și-l închipuia „înalt, cu portul mândru, cu toată înfățișarea măreață”, vede „un om încă tânăr, însă îmbătrânit de vreme, cu fața palidă, mersul încet, umerile joase și obosite, ca și când ar fi purtat cu greu povara tristelor lui gânduri”. Ochii cată „tot în jos, mâhniți și melancolici” (NSE: 251-252). Îl dor „rău” picioarele și stă toată ziua „lungit pe spate, cu mâinile peste cap, dus pe gânduri”. Se încumetă, totuși, la o „preumblare” de Sf. Maria, zi de hram la un schit din drumul Vasluiilor, între Repedea și Poeni. Indiferent la lumea din jur, se întinde cât e de lung, încât ocupă aproape jumătate din căruță, în cealaltă jumătate îngrămădindu-se „doamna unui colonel cu copila ei” și nepoțica Ririei, Riria însăși „acățată” „în coada carului”. Boii pornesc „leneș și măsurat”, roatele scârțâie asurzitor. Poetul, ce ședea „destul de îndemănatec”, își aruncă într-un târziu „ochii peste cap” și, zărind chinurile adolescenței, își scoate botinele și le pune „cam prea la îndemâna doamnelor” care, „neobișnuite cu asemenea apucături”, protestează vehement – în franceză, ceea ce îl supără „foarte rău” pe poet. Poate din curtoazie, cum vrea să creadă Riria (viitoarea soție a lui A.D. Xenopol), el o ciupește zdravăn pe „doamna colonelului” care bate în retragere și coboară din căruță. Pe Riria, acum așezată comod, nu a scandalizat-o

Titu Maiorescu

Livia Maiorescu

Wilhelm Humpel

Clara Maiorescu

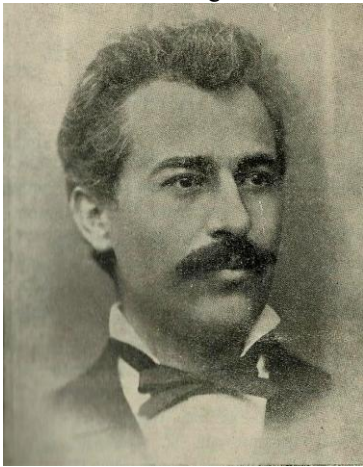
Emilia Maiorescu-Humpel

Mite Kremnitz

Ion Creangă

Miron Pompiliu

Samson Bodnărescu

Alexandru Chibici-Revneanu

Vasile Burlă

Scipione Bădescu

purtarea lui Eminescu, „întrucât știe câtă simțire și câte gânduri mărețe se ascundeau sub vălul acestor apucături, ce e drept originale” (NSE: 252-253) – tânăra se vede că este adepta teoriei machiavelice că „scopul scuză mijloacele”, că impolitețea față de doamna franțuzită e prețul pe care Eminescu îl plătește în contul datoriei sacre a fiecărui cavaler de a sări în ajutorul unei „demoazele în lacrimi”. Analistii, nici romanțioși, nici indulgenți, vor vedea însă răbufniri ale vechii boli în aceste ieșiri necuviincioase și vor reflecta asupra convalescenței lui „foarte lente și foarte aproximative”: „o adiere înșelătoare de viață”. Altfel spus, anii 1884-1885 nu au fost pentru poet decât „o continuă succesiune de ameliorări și reveniri ale bolii” (NSE: 251).

Când nu s-au mai putut înțelege cu el, gardiștii l-au dus la bolnița de pe lângă Mănăstirea Neamțului – Constatarea medicală, semnată de Dr. Iuliano și Dr. Bogdan pe 6/18 noiembrie 1886, face referire la „o alienație mintală cu accese acute” (NSE: 264). Preotul care îl spovedește de Sfinții Voievozi (8/20 noiembrie) îl vede însă „limpede la minte, numai tare posac și trist” – vrea să fie îngropat „la țărniștii mării”, într-o mănăstire de maici, să asculte în fiecare seară *Lumină lină*, „ca la Agafton” (CME: 409). În februarie, când îl vizitează Ion Creangă, dă deja semne de însănătoșire și se cere dus la Botoșani. În aprilie se plânge de nedreptatea ce i s-a făcut, să fie internat aici ca nebun. Altfel, iese aproape în fiecare zi în pădurea din apropiere, „se tolănește pe iarbă și cântă cântece eroice și de jale” (PCE: 468) – Dr. Balomir, „un fel de medic al stabilimentului”, declarase că „poate să părăsească oricând azilul” (CME: 407). În lipsa unei oarecari medicații, va fi fost tratat „cu găleți de apă rece aruncate pe spinare și în cap, cu scufundări în puțină, cu băți cu frânghia udă” (PCE: 463) – până în ianuarie 1887 când „se însenină ca prin farmec” și fugi așa cum era, în haine vărgate și cu tichie pe cap, într-un sat vecin de unde gardienii l-au adus „într-o mizerie de nedescris” (PCE: 467).

Despre cum „se petrecuseră” zilele poetului la „spitalul de pădure” (PCE: 436) dă seama Rudolf Șuțu: „La 5 dimineața era treaz. Se îmbrăca așa pe tăcute, umbla atât de încet, parcă i-ar fi fost necaz să trezească pe ceilalți bolnavi, cât era de bun în nebunia sa. Nu putea suferi odaia. Îi plăcea aerul, lumina, natura. Ieșea în cerdac și se plimba de-a lungul lui ceasuri întregi, recitând versuri ori, poate, și versuri pe care nici nu le-am văzut publicate. Această plimbare, dimineața, ținea neîntrerupt vreo 5 ceasuri, fără nici o clipă de odihnă, fără nici un popas în mersul nervos, până ce, în cele din urmă, de oboseală trebuia să se supuie clopoțelului care striga pe bolnavi la dejun... Mânca foarte puțin. Fire blândă și împăciuitoare, dânsul de multe ori din mizerabila lui porție da acelor bolnavi lacomi, ca să nu audă glasuri de protestare, ori sfezi. Peste zi, dacă îl apuca foamea, se pitula pe dindosul spitalului, sărea gardul, apuca pe câmp trecând Nemțisorul și fuga-fuga se abătea la crâșmă de-și lua o jumătate de pâine și un pahar de vin... După așa-zisul dejun, se culca până la 4, când se trezea și își începea iarăși plimbarea prin cerdac. Și pe când dimineața străbătea de-a lungul cerdacului, ceasuri întregi, șoptind mereu, după-amiaza se așeza pe un scaun, cu picioarele întinse peste coloanele cerdacului, cu mâinile încrucișate și privirea rătăcită în văzduh. Clopoțelul de masă

[il] apuca în același loc, cu aceeași privire îndreptată spre aceeași parte. Se povestește că, într-una din zile, pe când sta el așa, un bolnav, dar rău bolnav, scăpase din fiare și o luase la sănătoasa... Nebunul, ieșind, dete peste Eminescu. Trânti scaunul său, trânti la pământ și pe Eminescu și o șterse înaintea. Lui Eminescu nici nu-i păsa. El rămase așa cum a vrut nebunul” (NSE: 266).

Iar de cum arăta și „cealaltă viață” a lui din „bolniță” ne putem face o idee din Ordinul Ministerului din Lăuntru, din 19/31 iulie 1886, către Epitropia spitalelor Sf. Spiridon din Iași – relativ la inspecțiunea făcută în 1885 la stabilimentul băilor de la ospiciul alienaților din mănăstirea Neamț. Astfel, localul bolnavilor, „din cauza neîngrijirii în care s-a lăsat, a devenit impropriu destinațiunii sale”. Exteriorul este „impuitor”, dar interiorul „lasă mult de dorit”: „unele camere sunt lipsite de lumina necesară, dușumele sunt pe alocurea putrede și distruse cu desăvârșire, lăsând în camere gropi cu țărână și diferite alte sfărâmături, din care cauză curățenia strictă este imposibilă, paturile sunt cu totul degradate, astfel că saltelele se mențin pe ele numai grație legăturilor cu chingi, sfori și altele. În unele camere este lipsă de ventilație, în altele aceasta nu funcționează, ceea ce în ambele camere întreține infecțiunea. Latrinele se află în corpul spitalului, cele din etajul de jos sunt foarte necurate și foarte infecte, cele din etajul de sus mai tot ca cele de jos” (UDE: 421). Magazia spitalului s-a găsit „într-o stare deplorabilă”: într-o cameră „sunt așezate pe jos efectele spitalicești la un loc cu scama și cu saltelele umplute ce au servit deja și care prin urmare sunt îmbibate de tot felul de necurătenii, lășterea și efectele spitalicești [sunt] cu totul insuficiente”. Lipsesc, pe de altă parte, pansamentele antiseptice care „ar putea paraliza până la un oarecare punct influențele vătămătoare ale lipsei de ventilațiuni și ale infecțiunii aerului” (UDE: 421). În fine, alimentele sunt „insuficiente”, mai ales „carnea este într-o cantitate cu desăvârșire mică în raport cu numărul bolnavilor, ceea ce dă bănuială de economie făcută în paguba lor” (UDE: 420).

Dr. Ursulescu, „însărcinat cu căutarea bolnavilor”, nu poate vizita ospiciul decât „la intervale destul de rare” (UDE: 420), „de două ori pe săptămână” (PCE: 463), iar din rapoartele succesive, înaintate de „ospital și spițeria ospitalului” între anii 1870-1890, nu reiese că „smintiții” ar fi avut parte de un tratament altul decât „cămașa de forță, carcera, dușul cu apă rece și bătaia” – în curte se afla „un butoi cu apă unde erau scufundați pacienții nesupuși”; în beci se încropise o carceră unde erau aruncați pacienții periculoși, mai târziu s-au amenajat carcere la etaj, cu pereții căptușiți cu saltele pentru a nu-i lăsa pe pacienți să-și spargă capetele. Camerele erau șapte de toate, cei 59 bolnavi (incluzându-l pe Eminescu) fiind repartizați după cum urmează: 12 în prima cameră, 11 (epileptici) în camera a doua, 2 în camera a treia, 10 în camera a patra, 10 în camera a cincea, 9 în camera a șasea, 5 în camera a șaptea (UDE: 422). În ce cameră anume fu ținut Eminescu nu știm.

Se cuvine a menționa că decăderea poetului era de natură morală, deși ieșenilor de atunci nu prea le venea să o recunoască ca atare. „Palid la față, cu părul ca pana corbului”, poetul era încă pentru cei ce vedeau în el o icoană, „frumos”, „straniu și interesant”, „melancolic și manierat” (PAE: 190-191). Mergea cu capul plecat și totuși saluta dacă vedea pe cineva, chiar pe un necunoscut; era ca o mișcare involuntară.

Pe de altă parte, până spre mijlocul anului 1887 degradarea intelectuală nu fu perceptibilă nici pentru un cărturar cu acuitatea psihologică a lui Titu Maiorescu, care recunoștea că poetul își regăsește prezența de spirit atunci când durerile îl lăsau, conștiința lui nepierzându-și „luciditatea ideilor” ori „clarviziunea intențiunilor”. Dar la 3/15 iunie același subtil observator îi atenționa pe studenții români din Viena că „Eminescu tot mai trăiește, deși este intelectual pierdut” (NSE: 273).

Se cam „acreditase” între timp ideea că Eminescu ar suferi de sifilis. El avea, într-adevăr, ulcerații gambiere recidivante, dar dr. Kremnitz nu le-a dat mare atenție (SAE: 116) și pe drept cuvânt astfel, pentru că nodozitățile aveau un ciclu de evoluție doar de câteva zile sau săptămâni, nu mai mult (SPE: 109). Nu s-au alarmat nici medicii vienezi, cu tot diagnosticul de sifilis, propus deja în 1873 de dr. Iszak care vedea gome cerebrale și sifilitice în ceea ce probabil că era erythema nodosum rheumaticum (NSE: 358). Nu era într-aceasta pricină de îngrijorare, pentru că episoadele erau însoțite de febră, transpirație și dureri orofaringiene, iar leziunile cutanate se vindecau la tratamente anodine și, în general, odată cu remisiunea fenomenului infecțios (SPE: 110).

De două ori (SPE: 125) ori poate de patru ori (SPE: 112) a trecut poetul prin supliciu terapiei cu mercur (fricțiuni, inhalatii, ingerințe), cu efecte devastatoare: „tulburări psihice, depresie, iritabilitate, salivatie excesivă, polinevrită (periferică), tremurături ale extremităților, reflexe osteo-tendinoase exagerate, scăderea sensibilității tactile, termice și la durere, scăderea și perversiunea mirosului și gustului, degenerescența grasă a pereților cordului, constipație, anemie, slăbiciune, leziuni renale și hepatice degenerative” (SPE: 69).

Ne aduce dureros de aproape de această intoxicație iatrogenă chiar Harieta, care avea o încredere nezdruncinată în dr. Iszak (1827-1907), pe de o parte pentru că era „prietenu lui Mihai” și, pe de altă parte, pentru că „nu o avea la inimă pe Bălăuca”. Iar dr. Francisc Iszak, medicul șef al Botoșanilor, despre care Tiberiu Crudu îi comunică lui Ilie Torouțiu că era „un bun diagnostician, mai ales când bea puțin” (TSD-4: LXVI), își urmă netulburat și încrezător „ordonanța”: doze de 4 g și în urmă de 7 g, „de trei ori pe zi iod de băut și extern unsuri în baie fiartă cu romaniță” (TSD-4: 191).

În noiembrie 1887, abia întors de la Botoșani, unde se dusese cu Miron Pompiliu ca să-l vadă pe „bietul Eminescu, despre care se zvonise că ar fi murit”, Alexandru C. Cuza îl găsește la venire într-o „stare de plâns”: „de opt zile nu mâncase și nu vorbise un cuvânt, în urma unui nou acces al bolii vechi și care a început de astă dată cu amețeli”. „Revenirea boalei” pare „cu atât mai stranie, cu cât fusese cu totul bine” – dovadă fiind și cele două poezii despre care Harieta îl asigurase că au fost „scrise în Botoșani”. Cum să talmăcești „căderea” decât dacă „nu atribui starea lui de-acum suirei sângelui stricat la cap, în urma încercării dobitocești de a-i închide cu topuzul rănilor de la picioare”? Întrebarea, pe cât de retorică pe atât de ireverențioasă, pornea din credința vremii, că un leac bun la toate ar fi sângerarea; altfel spus, curățirea sângelui. Cuza firește că vorbea „la nervi” și „ca să se afle în treabă”, câtă vreme doctorii susțineau că „nu este nici o legătură

între închiderea rănilor și revenirea bolii”, căci poetul revenise de la Neamț „cu rănille închise”, dar i s-au deschis iarăși „după trei zile” (CCE: 438). La plecarea celor doi din Botoșani, starea poetului era totuși „ceva mai bună”: cu o zi înainte mâncase „puțină supă”. „Încă nu vorbește, deși se pare că înțelege, căci zâmbește și se uită lung când îi povestești din cele trecute sau îi cânti vreun cântec mai poznaș pe care avea obiceiul de a-l cânta mai înainte”. „Care va fi sfârșitul acestei stări încă nu se poate ști, poate să moară, poate să devie furios iarăși, poate să rămâie așa, poate iarăși să revie și să se facă momentan bine” (CCE: 438). Să fie „momentan bine”, cum prognozează Cuza („și aceasta din urmă este părerea mea”), putea să pară tangibil pentru cineva ca Ion Păun-Pincio care văzuse cum Eminescu, abia întors de la Neamț, rătăcea „prin locuri părăsite, să nu-l însoțească nimeni. Se furișea în singurătatea aleelor din grădina Vârnăv. Se oprea în loc și asculta cântecul păsărilor, apoi se pleca de culegea cărbuși, îi pune pe palmă și stătea cu mâna întinsă, până ce ei își luau zborul, în vreme ce deasupra lui tremurau liniștit florile albe, pe cari el atât de mult le iubise, și cădeau molcom peste dânsul, cădeau lacrimile primăverii” (CCE: 377). Nu altfel îl vedea și Ioan Simionescu, probabil în aceeași primăvară când, „printre crengile dese ale unei tufe de lilieci, un stol de vrăbii făceau larmă și se zbenguiau ca un cârd de maimuțe gălăgioase în pădurile tropicale”. Poetul „se opri din mersul domol, stătu și privi îndelung”, surâzând „blajin”. „Își scoase pălăria de pe cap și stătu neclintit până ce vrăbiile, îndemnate de una din ele, se mutară în zbor zgomotos într-o altă grădină”. Figura lui, cu „fața-i luminoasă” și „fruntea largă”, era „expresiunea celei mai dulci fericiți” – totuși ca „oglinza lucie a ochiului de apă liniștit în aparență, dar cu adâncuri nebănuite” (CME: 417).

Temerile, deocamdată doar întrezărite, vor prinde însă viață peste noapte, și Nicolae Iorga vede deja un „om gros, fără vârstă, pe buza de sus a căruia se desfăcea acum o mustață groasă neagră”. Își târăște „greu picioarele bolnave, cu ochii pironiți în jos” – „lângă Hanrieta, nici tristă, nici veselă, ci nemișcată în alba ei figură liniștită” (IAE: 253).

La sosirea în Botoșani, într-adevăr, pe 28 martie/9 aprilie 1887 (PCE: 471), starea „dulcelui poet” nu trezea îngrijorare: îi strânge „cu multă căldură” mâna lui Scipione Bădescu, se arată „voinic și vioi”, pare „foarte tânăr fără barbă, fără musteți” (CCE: 377). Dar nouri grei apărură în mai puțin de o lună: pe 5/17 aprilie „nenorocitul bard” fu internat la spitalul eforiei Sf. Spiridon din Botoșani, „lipsit aproape de orice cunoștință – „nu mănâncă decât lapte și zamă, introduse ș-acestea-n gură mai mult cu sila” (VRC: 696). Pe 22 aprilie/4 mai Scipione Bădescu alerta din nou întreaga suflare literară din România că el este „iarăși prada crudei boale, ce-l ofilește și-l consumă de atâta timp! De-o săptămână nu vorbește, nu umblă, nu mănâncă” (VRC: 689).

Cum refuză să se alimenteze, pe 2/14 mai Eminescu este externat și predat în grija surorii sale. Doctorii Ștefanovici, Hyneck și Haynal hotărăsc, în urma unui Consiliu medical din 14/26 mai, că-i trebuitoare o trimitere la stabilimentul Breslauer din Viena. Deocamdată însă, el rămâne cu Harieta, „paralizată de amândouă picioarele de la etatea de cinci ani” și mergând „destul de rău, numai prin

ajutorul [unor] mașini cari sunt în greutate de 5 oca de fier” (TSD-4: 192) – cei ce le trec pragul o văd târându-se „pe brânci” până la patul lui, când era strigată.

Poetul începe a vorbi abia pe 3/17 iunie, așa că pe 1/13 iulie, însoțit de Harieta și dr. Focșa, el pleacă la Iași cu acceleratul. A doua zi dimineață, în casa Cornелиei Emilian, o echipă de medici (în componență cu somitățiile vremii: dr. Filipescu, Otremba, Riegler, Botez și Negel) îl examinează și recomandă un consult de urgență la Viena cu medicii Neumann, Northnagel și Meinert, de asemenea un tratament la Halle (VRC: 706). Pe 3/15 iulie, așadar, Harieta se îndreaptă spre Botoșani iar poetul, lângă dr. Focșa până la București, lângă dr. Focșa, dr. Boghean și dr. Ciurea până la Viena, lângă dr. Focșa, dr. Boghean până la Halle (VRC: 706). Către Viena pleacă și dr. Iszak în 10/22 iulie, pentru a da medicilor specialiști de aici „toate informațiunile despre mersul din trecut al boalei lui Eminescu” (VRC: 708).

Pe 18/30 august, Eminescu revine la Botoșani, însoțit de dr. Focșa. Are friguri și refuză din nou să mănânce, încât Scipione Bădescu își sperie din nou cititorii, pe 23 august/4 septembrie: „Diagnoza celebrilor profesori ai medicinei din Viena” este „atât de categorică, încât orice speranță de bine ni se pare o exagerată iluziune. Ochii săi stinși, ființa sa inconștientă ne-o spun aceasta chiar și fără o asemenea autorizată diagnoză. Frica de oameni, de tot ce-l înconjoară, este singura simțire ce mai manifestă; frică pe care n-o pierde nici în prezența celor mai intimi foști cunoscuți ai săi, afară de nenorocita sa soră, dar singura pe care pare-a o recunoaște neconținut și-ncrezător. Noi înșine, care ne numărăm printre cei mai vechi și mai nedespărțiți amici ai săi în nenorocire, abia după multă insistență putut-am scoate un zâmbet efemer pe buzele lui, însoțit de singurul răspuns «da» ce ni-l dete la întrebarea de mai multe ori repetată, dacă ne mai cunoaște... răspuns căruia-i succedă o vorbă, dar aceasta abia îngânată: «la revedere!»” (VRC: 712)

Pe 15/27 septembrie, dr. Iszak revine la Botoșani și se arată încrezător; poetul deja arată mai bine și Harieta, detot bucuroasă, îl acuză pe Scipione Bădescu că vorbește „la betie” când le spune botoșănenilor, pe 19 septembrie/1 octombrie, că „poetul Eminescu se află tot greu bolnav”, „rănile ce-i acoperiseră tot corpul și care au dispărut momentan sub influența curei de la Halle” redeschizându-se „încă cu mai multă furie ca înainte” (VRC: 718-719).

Dar iată un istoric al tratamentului, așa cum reiese el din epistolarul Harietei:

3/15 mai 1887: „Aseară s-au decis doctorii a-l transporta pe Mihai iarăși la mine, văzând că numai eu pot să-l fac să ia doctorii ori să mănânce ceva. Chiar acum l-am hrănit, schimbat, în fine totul; numai mâna mea o suferă și mă ascultă... Doctorii mă asigură, de două ori pe zi mă vizitează... că în câteva zile are să-și vie cu totul în sine. Susțin cu toții că este la cap o rană ca la picioare, din a cărei cauză nu poate articula nici un cuvânt. De toată persoana se teme, fie bărbat sau femeie, numai de mine nu” (TSD-4: 190).

12/24 mai 1887: „Am chemat doctorul pentru ranele de la picioare... Azi sunt șase zile de când este în cură [iod de trei ori pe zi și băi de mușețel], progresul este până în momentul de față foarte mic. Cu mintea este cu totul bine, numai [că

sunt] în grijă că ranele de la picioare ar fi o boală incurabilă... De când șade la mine, de la 9 aprilie, e cu mult mai liniștit și a scris trei poezii” (TSD-4: 191).

19/31 mai 1887: „Bag de samă că suferă cu mult mai tare dureri când este căldura mare” (TSD-4: 192).

27 mai/8 iunie 1887: „Bietul Mihai a ajuns în starea cea mai teribilă care poate să fie. Numai pe mine mă cunoaște, ieri a avut [o] furie îngrozitoare... Doctorii au ținut consiliu trei ore și rezultatul a fost că toată pierderea lui mentală este din boala fizică, adică totala stricare de sânge. Azi i-am injectat morfină prin răni și s-a liniștit cu totul... Duc mare grijă să nu ajungă un moment fatal a nu mă mai cunoaște nici pe mine, căci numai eu pot să-i injectez morfină... Dacă l-ați vedea cât este de descompus la față, v-ar face cea mai mare milă! Fără să putem înțelege care parte a corpului îl doare mai tare. Din picioare numai sânge curge, materia aceasta câteva zile s-a reîntors cu totul. Ceea ce este probabil că-și pierde mintea. Doctorii spun că boala mintală este cu totul curabilă de i-ar putea curăța sângele” (TSD-4: 193-194).

1/13 iunie 1887: „De astă noapte [lui] Mihai îi este mai bine. Sub o cură foarte serioasă, fricțiuni cu mercur într-o cantitate enormă, iod de șase ori pe zi. Doctorii mă asigură că în 15 zile mi-l vor da cum a fost venit de la Neamț... Pierderea lui mintală este din stricarea de sânge totală... Doctorii susțin că se va face cu totul bine... De ieri am putut să-l hrănesc, astăzi la 10 oare l-am plimbat o oară pe câmp, cu mare greutate au putut medicii să-l despartă de mine... Boala lui ori aici sau în Viena, cura este tot aceea, adică iod, mercur, Țitman [Decoctum Sarsaparillae compositium, cu efect laxativ și transpirativ]; cât ceea ce privește apele minerale, care conțin mai mult iod acele sunt folositoare;... de-l vor aduce doctorii în starea ce-a fost, nu pierd nici o zi a-l duce la Lacu-Sărat. Cât despre fricțiuni și luarea iodului sunt mulțămîtă că m-ascultă și că face orice îl rog” (TSD-4: 194-195).

4/18 iunie 1887: „[Cu] focul grozav ce-a fost în oraș... ce puteam face cu el care este într-o slăbiciune de nu se mai poate rădica singur... L-aș fi calicit fizic din nou scoțându-l afară, cu fricțiunea de patru grame de mercur; era un vânt răce ca toamna, cura lui nu-i permite cea mai mică răceală. De astă noapte a început a vorbi, fața îi este cu totul senină, a mâncat singur, la medicamentul Țitman a zis [că] nu mai poate lua, este foarte greșos. Părerea mea este că fricțiunile cu mercur în fiecare zi un gram mai mult l-au agitat mai mult decât medicamentele [pe] care le ia aproape de 40 zile. Am speranță că se va face bine, și totodată cred că, dacă a început a mânca în fiecare zi, se va întări cel puțin să se rădicesingur. O singură grijă mă persecută, este să nu aibă paralizie la beșica udului, căci a șaptea zi este astăzi de când nu simte de fel ce-i cu dânsul. Doctorii mă asigură că provine pur și simplu din fricțiunile cu mercur” (TSD-4: 195-196).

11/23 iunie 1887: „[La] venirea Dlui Pompiliu, Mihai era foarte bolnav și Dlui a găsit de cuviință a-l instala în spital, ceea ce a și făcut. Acolo n-a stat decât trei zile, căci spitalul nostru nu e stabiliment pentru astfelu de boală, [îi] lipsea[u] îngrijirile minuțioase de care are mare nevoie, pe urmă refuza orice i se da încât doctorii duceau teama să nu moară de foame. Aste cauze m-au determinat a-l lua

acasă, unde cu mari insistență parvneam a-i da, în linguriță mică, câte puțin lapte sau supă. În interval de 21 zile n-a vorbit nimic, de trei [zile], acum articulează câte un cuvânt, azi pentru prima oară a putut mânca carne, deși foarte puțin dar totuși e ceva, are figura mai veselă, surâde și recunoaște. Medicamentele în interior e cu neputință a i să introducă, i să fac fricțiuni cu mercur și prin ele a venit ameliorarea stărei mele; de ieri am conținut a i le face pentru câteva zile din cauza slăbiciunii și a salivățiunii, D[oc]torii Isak, Hyneck, Urzică, Palauzu și Calișer vin de-l vizitează. Părerea Medicilor e că peste câteva zile va fi destul de puternic pentru a întreprinde un voiaj la băi în străinătate, având neapărată necesitate de o cură serioasă de câteva săptămâni” (PCE: 472).

18/24 iunie 1887: „Douăzeci și una de zile nu am fost în stare de a-i da ceva în gură să poată mesteca, de două zile azi mănca o bucișică de carne, deși foarte mică, însă i-a cauzat mult bine. Vorbește, cunoaște, se simte însă foarte slăbit... Numai fricțiunile cu mercur l-au adus în bună stare, în toate simțirele. Medicamentele numai bani cheltuiți în zădar, voi urma și la băi fricțiunile în toată regula. Sunt fericită din zi în zi cum merge. Bietul frate! De ar fi fost el căutat și în institutele ce au fost internat, ca de mine! Zilele cele când nu putea nici vorbi, Isac susținea... că cura urmată incontinuu îl va scăpa... ceea ce face mai mult decât întâiu sunt compresele calde la osu spinărei și jos. De aseară mănca dietă foarte strictă și cea mai mică răceală să nu-l ajungă, fac de două ori foc pe zi, a cincea zi azi. Căldura o făceam de 16 grade, [Isac] ordonă douăzeci până la douăzeci și două, temperatura să fie zi și noapte” (TSD-4: 196-197).

20 iunie/2 iulie 1887: „Mihai se află foarte bine în tot felu fizicului. Patru fricțiuni de șapte grame de mercur mai are să facă, pe urmă o baie de pucioasă, pe urmă o pauză de două zile și vom putea pleca la Lacu-Sărat. Având deplină convingere că se va face cu siguranță bine. Ordonanța medicilor este ca să mai iau cu mine douăzeci fricțiuni de mercur, fiecare de patru grame. Băi să facă treizeci și cinci calde, să-i evaporeze mercurul ce i-ar produce mai târziu o slăbiciune urăcioasă... Nu m-am așteptat la așa progres favorabil în tot corpul lui, ce i-a[u] produs opt fricțiuni de șapte grame, pentru care a[u] ținut șase medici consiliu... Bătrânul doctor Isac a executat singur el opt fricțiuni și l-a scăpat pot zice în toată puterea cuvântului chiar de la moarte. Nu pot descrie crizele ce le-a avut la a patra fricțiune... A scăpat cu totul, poate merge, se simte bine, este foarte cuminte; numai slab, are fața așa de curată, cum n-a fost bietul de patru ani, de când este bolnav... Miercuri în 24 mântui fricțiunile, pe la 28 să putem pleca pozitiv” (DSM-4: 197-198).

23 iunie/5 iulie 1887: „Mi-a scris domnu Pompiliu să viu cu Mihai la Iași să-l pui în salce [fumuri mercuriale]. Doctorii au râs, zicând că asta i-ar fi ajutat cu mulți ani înapoi, dar e prea târziu: numai cu fricțiuni de mercur și Țitman interior îl poate scăpa. Băile sunt neapărat necesare de a evapora mercurul prin apă minerală, să nu ajungă a se paraliza peste un timp oarecare... De patru ani este el nebun, numai de sifilis încarnat ce este în corpul lui. Oare n-a[u] știut toți preinșii săi amici, de nu le-a venit în minte să-l pue în salce? de a ajuns starea de a-i pune șapte grame de mercur pe corp?... Azi de este Mihai în viață, numai lui Isac o datorește și

ne va rămânea lui Mihai și mie, în tot restul vieții ca ceva sfânt numele lui... Șase franci și patruzeci de bani purgativul pe zi, opt franci pe o zi jumătate Țitman [pe] care îl ia în interior, patru franci fricțiunea, un franc cinzeci bani pucioasă în baie... fără să plătesc lui generosul și nobilul Isac... [Cât despre băile de la Lacu-Sărat], doctorul îmi comandază mare pauză, locuință retrasă, să fac mâncare acasă, cea mai mare liniște să aibă după bae; o zi să-i fac fricțiuni, două zile pauză” (DSM-4: 199-200).

28 iunie/10 iulie 1887: „Mihai este foarte bine, numai e slab. Aseară a mântuit și baia de pucioasă... Observ că, cum se supără, boala îl necăjește cu mult mai tare... Bietul Mihai, patru ani trecuți nebun! În prezent... îi merge foarte bine” (DSM-4: 201).

16 iulie/28 iulie 1887: „Sunt momente în care nu mă pricep eu pe mine însămi... când nemulțumită de mine și de lume aș vrea să nu mai fiu... Când sunt convinsă că nenorocitul și fericitul are tot aceeași venire și trecere în repaosul de veci. Când soarele apune, când stelele pic[ă], îmi vine a crede că totul e nimic. Lumea întregă nu-și poate da cont de ce a venit în lume și pentru ce dispare fără un scop altul decât instinctul de a trăi și cu cât pătrunzi durerile morale și fizice, vezi că ești martirul, fără a putea pătrunde cauza. La Pașcani, lui Mihai i-a venit o mare slăbiciune, de ne-am speriat. La Verești ne-am despărțit... Cea mai mare grijă este capul lui Mihai. [Isac] susține că cu rana ce o are la cap, este exclus a se paraliza creierul” (DSM-4: 202).

2/14 august 1887: „Ceea ce zice Mihai, că are mucii pe creier, nu este o idee greșită, ci este foarte adevărat, că în dreptul craniului are pe creier materie închegată” (DSM-4: 203).

1/13 septembrie 1887: „Am fost trăsniță ca de fulger la vederea lui Mihai în starea ce l-a adus d-nu Focșa, a stat până [i]eri sara nemâncat, nebăut și cu totul fără cunoștință. Ce se petrecea cu dânsul aseară? După niște friguri teribile s-a liniștit cu totul la 9 oare seara. Azi este deplin cuminte și e curat la față. Sunt convinsă că tot ce scria Focșa că mânca două cafele și două mese pe zi erau povești... Doctorul Isac mi-a spus că băile au să-i facă foarte rău; fizic și moral, depărtat de mine. Pe când aici, la sfârșitul curei, după câteva zile de repaus, fizic și moral, am să văd un progres neașteptat” (TSD-4: 206-207).

12/24 septembrie 1887: „Mihai se află destul de bine, doctoru Isac n-a venit încă din străinătate. Eu îl caut după ceea ce mi-a zis el, că cum se va întoarce de la băi iarăși cura cea serioasă s-o urmez, numai diferența cu gradul de mercur, de jos în sus urcat. Sper că-l voi vindeca” (TSD-4: 207).

16/28 septembrie 1887: „Ieri a venit doctorul Isac din străinătate și îndată a venit să-l vadă [pe Mihai]. Tot cu părerea de mai înainte a rămas, că are să se vindece cu totul... și că profesorii ce l-au căutat sunt în cea mai mare eroare, zicând că ar fi bolnavă mintea. Că Isac are rezon, este probabil cu totul. Cum am întreprins cura prescrisă de el, cu totul este bine” (TSD-4: 209).

22 septembrie/4 octombrie 1887: „Despre sănătatea lui Mihai sunt din zi în zi mai mulțumită, deși Isac susține că după două luni are să se facă progresul ce-l cunoaște el, atât al băilor de la Halle, cât și a [l] curei” (TSD-4: 210).

2/14 octombrie 1887: „Ne găsim foarte bine, atât eu cât și Mihai... Mihai nu numai că urmă de rană n-are nicăieri dară este cu totul bine... Drept că n-are voie [el] să iasă din casă, dar este bine mai mult decât am avut speranță” (TSD-4: 210-211).

18/30 octombrie 1887: „Mihai este foarte bine... S-a apucat de lucru mai serios decât oricând... Stă toată ziua în casă, că nu are voie să iasă afară. Fricțiunile, în număr de cincizeci, le mântui miercuri. Băi de pucioasă tot trei pe zi, numai cu constipația este o muncă mare și pentru el și pentru doctor. Isac are mare speranță să iasă din mâna lui cu totul sănătos, că mintea este o adevărată minune. Eu una uit toate necazurile mele de bucurie că-l văd din zi în zi mai bine. Oricare este mirat de schimbarea cea mare ce a luat în toate privințele” (DSM-4: 212).

28 octombrie/11 noiembrie 1887: „Mihai este foarte bine, are chiar permisiune de a se primbla pe trotuar; se înțelege de la sine, numai când e timpul frumos... Îl cruț de orice apăsare morală. De miercurea trecută, de când a mântuit cura mercurială, Isac i-a ordonat trei oca de lapte pe zi să beie în loc de apă, poamnă un kilo la 6 oare dimineața, o dată pe săptămână tot o baie de pucioasă. În fine, cea mai mare muncă este constipația. Isac uneori este înfuriat pe el însuși, cum de nu poate să cunoască din ce cauză provine. Spune Isac că de când e el doctor n-a gândit la un pacient așa de mult ca la Mihai; ș-apoi zice: răbdare și timp, toate vor fi pe gustul meu. În fine, toate speranțele de ajutor sunt în timpul de față într-un somn adânc, în orașul nostru natal” (DSM-4: 213-214).

20 noiembrie/2 decembrie 1887: „Mihai este foarte bine. Doctorul zice răbdare și timp, boala grea nu se vindecă repede... Are lipsă de cărți de citit... Cura [lui] este tot în categoria în care am scris în trecut” (DSM-4: 214-215).

26 noiembrie/8 decembrie 1887: „De azi începe o cură nouă: hapuri de fier de trei ori pe zi, băi o dată pe săptămână fără pucioasă, primblare două ore pe zi – pe jos când nu plouă... mâncare bună, vin vechi o litră; în restul zilei de câte ori poate bea lapte crud. Eu sunt convinsă de vindecarea lui... Am stăruit să se-nvețe a se rade singur, ceea ce și face. Blană i-ar trebui numaidecât, acumă nu este frig și se plimbă cu paltonul” (TSD-4: 215-216).

27 noiembrie/9 decembrie 1887: „Mihai nu are lipsă de nimic ce ordonează Isack” (DSM-4: 217).

8/20 decembrie 1887: „Iată cauza din care m-am îmbolnăvit. 1) Un bonjurist, într-o dimineață, a găsit de cuviință să iasă înaintea lui Mihai dimineața, când făcea plimbare, să-l ieie la dejun cu d-sa, dându-i rachi, mâncăruri sărate, vin etc., cu totul contra curei și chiar boalei lui. Venind acasă, i-a fost foarte rău... Al 2-lea, în fiecare zi sunt torturată până voiește să ieie hapurile. Al 3-lea iarăși simt frica de două ori pe zi, când iese la plimbare să nu abuzeze de el vreunu ca [Scipione] Bădescu” (TSD-4: 219).

10/22 decembrie 1887: „Lui Mihai îi merge în toate privințele bine. Chiar constipația este deja combătută, lucru care începuse a-l cam descuraja pe doctor. Dieta, cura, foarte strictă” (TSD-4: 221).

14/26 ianuarie 1888: „Cu sănătatea, [lui Mihai] îi merge foarte bine. Până acumă a luat cinci sute patruzeci hapuri și mai are de luat, până la 1 aprilie, încă șase sute șazeci, peste tot o mie două sute, de neapărată trebuință, că până a da

căldura să mântuie cura. Băi o dată pe săptămână și lapte cât poate să beie pe zi” (TSD-4: 225).

20 ianuarie/1 februarie 1888: „În timpul de față, [Mihai] este îmbrăcat curat, căutat ca un prinț, fără a-i lipsi o iotă din tot ce ordonează doctorul și totdeauna are în buzunar douăzeci franci, fără ca să se intereseze de cel mai mic lucru a-l cumpăra... De bine, este cu totul bine, lucrează; chiar și astă noapte a lucrat până la ora 12; dar atâta-i numai de el. Chiar de se-îmbracă curat, numai prin stăruință se spală” (TSD-4: 228).

29 ianuarie/10 februarie 1888: „Mihai se află cu totul bine ca minte, numai la corp se află încă sub cură, și de corp... se vindecă și nu va mai fi niciodată bolnav, căci a prins frică ca poporul de dracu” (TSD-4: 231-232).

3/15 februarie 1888: „[Mihai] avea douăzeci franci și nu i-a cheltuit, însă cum are mai mulți, apoi are un fel de patimă de a-i nimici, parcă banul ar produce un rău nemărginitului său talent... El mai are încă un defect în natura sa, căci după ce-i sărac, apoi e și mândru de nu mai are pereche... Este lucru de mirare cui seamănă Mihai de-i așa de risipitor” (TSD-4: 233).

4/16 februarie 1888: „Doctorul Isac zice că, pe cât e de necesar ca Mihai să beie o litră de vin vechi la masă, pe atât este de otrăvitor în timpul curei peste zi... [Scipione] Bădescu, când își închipue că-l va prinde pe Mihai undeva pe uliță cu bani și va bea opt butelci de șampanie, apoi este deplin satisfăcut. Las că nu cred în această reprezentare, d-apoi de va fi așa, să vezi cum voi priveghea lucrurile, să nu meargă după voința oamenilor fără inimă și judecată. Doctorul [Iszak] este cunoscut și de copiii de pe uliță că este bețiv, de ce dacă știe că e rău pentru alții, el nu îndeamnă pe nimeni să-l imite[?], ci din contră face morală fiecăruia zicând că băutura este foarte nesănătoasă” (TSD-4: 235).

10/22 februarie 1888: „D-nu Maiorescu scrie doctorului ce crede de boala lui Mihai și de garantează să-l facă sănătos, sau este numai o ameliorare, care poate mai târziu să se ivească cu și mai mare furie și dacă s-a lăsat. Doctorul i-a răspuns... că se va face cu totul bine făcând și la vară treizeci băi la Halle, numai pentru evaporarea mercurului ce este în corpul său. Despre băut, atârnă de la banii [pe] cari îi va avea. Dacă are bani mulți în mâni, apoi îi place să beie în companie cu mai mulți ce-i voiesc răul din invidia talentului său” (TSD-4: 238).

15/27 februarie 1888: „Doctorul zice totdeauna că mare nenorocire este pentru [Mihai] pesimismul; chiar și în boala lui, necrezând în efectul medicamentelor, progresul în bine merge cu mult mai încet... Răul cel mare... e combătut, și numai când face vreun abuz revine, căpătând greață și mâncărime de piele. Altfel... acumă să-l vadă doctorii din Viena, pentru a se convinge cu câtă ușurință s-au pronunțat asupra boalei ca incurabilă” (TSD-4: 242).

27 februarie/11 martie 1888: „Îl văd [pe Mihai] că lucrează și sigur că varietatea lucrului [la Dicționarul sanscrit] îi face mai mult gust” (TSD-4: 244).

30 martie/11 aprilie 1888: „Marți a venit doctorul Isac și s-a speriat în ce stare m-a găsit. El deocamdată mi-a dat arsenic, într-o cantitate destul de mare, căci am slăbit îngrozitor... Mihai este foarte schimbat de grija că mă pierde. Se vede că D-zeu sau Natura și-a adus aminte că suntem pe lume, de vreme ce a făcut ca Mihai să fie econom și să mă îngrijească ca o mamă” (TSD-4: 248).

1/13 aprilie 1888: „Boala mea a deșteptat pe Mihai ca din somn și a prins minte, gândindu-se ce ar face dacă m-ar pierde pe mine. Proverbul turcului: o lovitură grozavă aduce cu sine o experiență de mare folos” (TSD-4: 249).

15/27 aprilie 1888: „Mihai a plecat la București... a plecat marți și eu, plângând peste puterile mele, mi-a fost rău nespus... A venit Doamna M[icle] și, până n-a pus mâna pe el, nu s-a lăsat. Toată ziua nu-l părăsea și cine știe ce planuri și-a mai făcut D-nei. Oare de ce nu l-a luat bolnav, să-l caute? Acuma sănătos cred și eu că are gust să fie Doamna Eminescu... Mare nenorocire a fost femeia asta pe capul lui Mihai și se vede că s-a pus să-l scoată la capete” (TSD-4: 251).

Pe 31 martie/12 aprilie, Veronica Micle vine la Botoșani și pe 3/15 aprilie poetul este deja la București. Scrie mai cu seamă avântate elogii închinat istoriei românilor și poeziei populare. Îl dispută două cete de prieteni (ziariști), iar în drum spre birt îi ține calea Nicolae Petrașcu, casierul Junimii, să-i dea „bani pentru hrană”, nu de alta dar „dacă ar avea o mie de lei în mâna lui, o cheltuia pe toată într-o singură zi” – „cu prietenii”, căci nu-i lăsa să plătească nimic atunci când mâncau sau beau cu el (TEI: 42). De Veronica scăpase, la intervenția hotărâtă a lui Titu Maiorescu (PAE: 13-16). Acum îi „pomenește numele cu indiferență”, „fără patimă adâncă, fără vreo ură, fără cel mai mic semn că această femeie a lăsat ceva în sufletul său, rău sau bun” (TEI: 62). Prin 1880, de altfel, Eminescu însuși declara că „deși am fost de multe ori îndrăgostit, eu n-am iubit niciodată. Eu mă înșelam pe mine însumi, luând drept dragoste dorința de dragoste, adică dorința aceea de a îngenunchia înaintea unei femei frumoase, pe care mi-o zugrăviam imaginația și simțurile mele” (ZME: 208).

Într-o vreme își luă „o odăiță într-o mare casă mobilată din Calea Victoriei”. Îi este vecin junimistul George Panu, care ne spune că „nu mai era nebun ca înainte, dar era într-o stare de prostrațiune din care rar, foarte rar ieșea”. Ședea închis în odaie toată ziua, având plăcere de a citi numai cronicile țării precum și toate scrierile atingătoare la istoria [ei], încolo nimic nu-l mai interesa. Evita societatea oamenilor și chiar a prietenilor” (CME: 290). La cafeneaua Fialkowski venea „foarte rar”, chelnerul îi aducea un șvarț pe care i-l plătea „înainte de a-l bea”. Alexandru Obedenaru spune că „nu vorbea cu nimeni și pleca după 10 sau 15 minute” (CCE: 382). Când era poftit la masă, „refuza de două ori și venea numai o dată”. Ședea jenat, timid, cu ochii în jos și nu vorbea aproape deloc. La întrebările ce i [se] făceau, răspundea printr-un «da» sau «nu». „Renunțase la băutura, bea foarte puțin. Cu toate acestea, după vreo două pahare, pe la sfârșitul mesei, se mai încălzea, fizionomia lui devenea mai vioaie, răspundea mai lesne la întrebări” (CME: 290). Ba chiar „într-o seară își manifestă vechea lui natură, începu să râdă și să glumească, să vorbească cu cei de față și să persifleze pe unii cu mult spirit”. Dar zadarnică fu bucuria oamenilor, „după cinci minute, el căzu din nou în mutismul obișnuit, având aerul că nu mai cunoaște sau puțin îl importă lumea ce-l înconjură. Stătu vreun sfert de ceas în prostrație”, apoi zise încet că „în lumea aceasta nu este nimic mai interesant decât istoria poporului nostru”, trecutul lui care „tot, tot este un șir neîntrerupt de martiri” (CME: 291).

Dr. Şuţu fără îndoială că pleda pentru o spitalizare neîntârziată şi, „spre a convinge pe oricine despre avantajele azilurilor”, începea prin a descrie „princiipiile tratamentului moral”: „a depărta cauzele care au provocat maladia, a sustrage pe morbos din reaua lor influenţă, transportându-l într-o altă societate, departe de persoanele, de locurile, de obiceiurile care au produs morba şi care tind a o perpetua, a depărta piedicile care ar putea să se opună vindecării ei, a favoriza prin nişte condiţii exterioare tendinţa naturală a maladiei spre vindecare şi a ajuta din când în când natura prin oarecare mijloace aplicate la timp”; într-un cuvânt: „izolarea morbosului într-un azil de alienaţi”. Se impun aceste demersuri pentru că „alienatul, considerat într-un mod general, este concentrat şi afundat cu totul preocupărilor sale maladive. Pentru el nu există decât o lume interioară egoistă şi nesociabilă, el este condus numai şi numai de ideile şi de simţămintele lui afară din lumea reală. Fără vreo acţiune asupra lui însuşi, el nu-şi mai poate controla ideile lui proprii; nu mai poate reacţiona contra dispoziţiilor şi tendinţelor sale maladive”. Aceste caractere generale sunt „baza pe care sunt aşezate principiile fundamentale ale tratamentului general care convine tuturor alienaţilor. A provoca reacţiunea interioară a morbosului asupra lui însuşi, iată scopul definitiv al tratamentului general şi moral al alienaţilor”. Datoria medicului e de „a găsi în alienatul însuşi ajutorul cel mai puternic, căci lupta atunci se face pe fiecare moment”, pentru „o adevărată eficacitate; trebuie să ne silim să provocăm reflecţia lui şi voinţa, să deşteptăm energia lui, cu alte cuvinte să profităm de ceea ce a rămas normal în el ca să combatem maladia. Reacţia interioară a morbosului asupra lui însuşi, iată ţinta definitivă la care caută să tindă tratamentul moral”. Care sunt metodele prin care se poate atinge acest scop? „A ne opune direct ideilor şi sentimentelor alienatului prin raţionare şi prin a-l intimida, iată ce se prezintă îndată în spiritul multor persoane din lume şi multor medici. Însă cu puţină observaţie fiecare se poate convinge că aceste măsuri n-au nici o eficacitate. Experienţa altfel s-a pronunţat în această chestiune. Opunerea directă la delir prin raţionamente, prin silogism şi prin violenţă n-a produs decât iritaţie, acte violente şi disimulare”. Reacţia morbosului asupra lui însuşi nu o vom putea provoca decât numai prin mijloace indirecte: „a aduce o diversiune la delirul morbosului provocând alte idei sau alte sentimente, prin mai multe mijloace şi mai cu deosebire prin ocuparea sub toate formele; a înlocui o autoritate străină voinţei impulsive a pacientului; a calma activitatea cea mare a facultăţilor intelectuale şi morale prin repausul creierelor şi monotonia senzaţiilor, dirijând-o spre un scop real şi străin delirului; a provoca reflecţia morbosului asupra lui însuşi prin diferenţa mediului actual cu acela în care se afla mai înainte”. Vom înţelege pe parcurs că „viaţa în azil este cel mai puternic mijloc de tratament pentru alienaţi”. Un exemplu care se impune ar fi chiar Mărcuţa, unde domnesc „ordinea, supravegherea, îngrijirea” şi unde „morboşii sunt supuşi unor reguli care au în vedere vindecarea lor. Serviciul întreg este nu numai regulat, dar a ajuns să fie un mediu medical care are o acţiune favorabilă asupra stării mintale a morboşilor. Alienatul, fiind supus unei reguli pozitive şi comune pentru toţi, nu-şi poate urma impulsunile capriciilor sau voinţei sale dezordonate.

Silit a ceda unei voințe streine și superioare, se abține de cuvintele și de actele ce îi inspiră delirul, care din lipsa chiar a acestor manifestațiuni exterioare pierde din zi în zi intensitatea sa”. Astfel, „viața regulată ce duce alienatul este un mijloc puternic de reacțiune ce numai azilul poate procura”. „Viața în comun a azilurilor, noaptea în dormitoare, viața în ateliere, în adunări sau muncă, este un alt mijloc puternic de vindecare. Tendința ce au alienații de a se izola și de a se concentra în ei înșiși dispare prin acea viață comună în care sunt siliți, printr-un contact neîncetat cu alții, să contracte oarecare relații sociale, să respecte pe tovarășii lor, să sufere dezagrementele lor. Reflecția și atenția lor se deșteaptă în modul acesta, căci cugetă la ideile și sentimentele exprimate de ceilalți, la curioasele impulsuri ce văd împrejurul lor, la variatele fapte ce se petrec în fața lor. Viața comună are o acțiune salutară asupra însănătoșirii alienaților și satisface unele din indicațiile tratamentului general”. În ospiciul Mărcuța „ocupația, deși nu destul de bine organizată, deși nu cu totul sistematizată, există sub unele forme; munca manuală la câmp sau în ateliere, conferințe și citiri din cărți istorice făcute în adunări generale, iată principalele ocupații la care sunt supuși alienații din azil. Nimeni nu se poate îndoi că prin asemenea mijloace se produce o puternică revulsie a ideilor delirante. Munca manuală reglează excitația cerebrală; aduce o deperdițiune considerabilă a forței nervoase și provoacă repausul și somnul. Munca și travaliul intelectual înlocuiesc preocupările malade, atrag atențiunea alienatului spre niște idei și noțiuni străine delirului și schimbă direcțiunea funcției sale silogistice. Ocupațiunea capătă și mai mare acțiune prin influența exemplului și prin stimularea amorului propriu, când este ea generală pentru toți morboșii”. „Principiile dar ale tratamentului general al alienaților sunt: regula, viața în comun, ocuparea; în acestea se rezumă influențele principale ce exercită azilul astfel organizat asupra morboșilor care sunt admiși. Ar trebui cineva să trăiască într-un azil de alienați, să constate starea morboșilor la intrarea lor, să vadă cu ce repeziciune se obișnuiesc cu noua societate în care sunt introduși, să observe acțiunea ce se produce asupra lor, influența disciplinei care domnește în spital, ca să se convingă cât de folositoare este această influență. Ceva ce constatăm pe toată ziua este că morboși care în familia lor nu cunosc nici o piedică să-și manifeste ideile malade și voința dezordonată se supun fără dificultate în spital regulilor generale, o supunere exterioară care are o acțiune nedubitabilă asupra stării lor interioare și asupra cursului ideilor lor. Ei, care odinioară erau așa de turburați, așa de violenți în dorințele și în faptele lor, se modifică peste câteva zile după intrarea lor în azil. Se scoală din pat la ore regulate, merg fără dificultate la mâncare, merg la muncă sau la ateliere, se armonizează cu noua societate a azilurilor și se modifică cu totul” (TMN: 100-104).

Pe 2/14 februarie 1889, prietenii îl internează pe poet la Mărcuța, pe de o parte pentru a-l feri de ochii vulgului. Se gândesc totodată, cu dr. Șuțu, că „poziția acestui ospiciu este din cele mai bune; fără a fi în Capitală, este în destulă proximitate de dânsa, pentru ca toate ce sunt necesare la întreținerea lui să fie lesne procurate în toate zilele, precum se face și pentru spitalele centrale; pe de altă parte,

este în destulă depărtare de Capitală ca să nu fie lesne vizitat de curioși și de aceia care vor să aibă plăcerea și distracția de a vedea alienați închiși. Locul unde este situat este înalt și sănătos. Șoseaua care unește Ospiciul cu Capitala, un mic râu și o fântână naturală, sunt avantaje incontestabile pentru un stabiliment a cărui populație întrece adesea numărul de 220 persoane. Mănăstirea și Biserica Mărcuța, o administrație serioasă și un serviciu disciplinat sunt avantaje reale de care se bucură acest ospiciu bine organizat”. Stabilimentul „se compune din două aripi longitudinale paralele una cu alta și de o a treia care unește prin mijlocul lor pe cele două dintâi. Aripa de Nord conține secțiunea bolnavilor pensionari, care se compune din două odăi cu mica lor curte separată de secțiunea bolnavilor liniștiți și convalescenți, care se compune din trei săli spațioase și luminate și de o curte destul de mare; de două coridoare și de o sală destinată bolnavilor paralitici și cronici. Aripa de Sud este destinată femeilor și constă din secțiunea femeilor agitate, compusă din două săli și un coridor; din aceea a femeilor liniștite, asemenea cu două săli și din aceea a femeilor nobile, toate trei cu curțile lor separate. Tot în această aripă găsim atelierul de femei și secția femeilor infirme. A treia aripă, intermediară la cele două, conține, afară de locuințele trebuincioase serviciului, precum: bucătărie, săli de mese separate pentru ambele sexe, locuința intendentului, a supraveghetorului și a gardienilor, băile și secțiunea bărbaților agitați compusă din trei odăi și de o sală pentru alienați cronici. Spre nord și la extremitatea celei dintâi aripi se află magazine, farmacia, școala, atelierul de tâmplărie, pivnițe; iar la extremitatea aripii dinspre sud se află spălătoria, locuința medicului secund și a elevilor interni, cancelaria și cabinetul de autopsie. Deși aceste secțiuni sunt separate unele de altele, spațiul de separare este foarte mic, astfel că țipetele bărbaților sau femeilor agitate se aud adesea în cele mai îndepărtate secții. Această dispoziție, avantajoasă din punct de vedere al supravegherii și al administrației, devine însă uneori un inconvenient însemnat pentru unii bolnavi, căci pensionarii mai liniștiți și mai ales convalescenții sunt defavorabil influențați de această vecinătate. Separarea dar între această secție și celelalte secții nu este absolută. Dispunerea în pavilioane cu totul separate prin mari curți și grădini, admisă în toate azilele din străinătate, este cea mai avantajoasă. Cea mai mare parte din sălile locuite de bolnavi prezintă toate calitățile unor locuințe bine condiționate. Secțiunea bărbaților liniștiți, aceea a femeilor agitate și liniștite, aceea a femeilor infirme au săli spațioase, curate, ridicate de la nivelul pământului și bine luminate. Există unele secții care sunt foarte incomode; cea mai rău dispusă este aceea a bărbaților agitați, care este destinată la bolnavii furioși și la epileptici. Curtea care este proprie la această secție este foarte mică, fără umbră și aer, iar sălile sunt la nivelul pământului, foarte puțin spațioase, cu tavane joase și luminate prin ferestre și lucarne foarte rău dispuse. Această secție ar trebui să ocupe tocmai una din extremitățile ospiciului și nu centrul lui”. „Mărcuța este destinată a avea numai 140 paturi: 100 alienați și 40 infirmi de ambele sexe. Populația totală însă a bolnavilor atinge de multe ori numărul de 160-170, afară de personalul medical și administrativ care se compune de aproape 40 indivizi. Ospiciul, prin urmare, devine insuficient și în toate secțiile, atât la bărbați

cât și la femei, există paturi supranumerare, care aduc un inconvenient și o aglomerare de bolnavi foarte regretabile sub punctul de vedere al igienei și al supravegherii. Personalul impiegaților din ospiciu este numeros; cel medical se compune din medicul șef, care vizitează în toate zilele stabilimentul, din medicul secund, din doi elevi interni și din farmacist, care locuiesc în spital. Iar cel administrativ se compune dintr-un econom administrator, din sub-econom, din preot, din supraveghetor, din bărbier, din 12 servitori de ambele sexe, din 6 gardieni și din 8-10 alte persoane întrebuițate pentru băi, ateliere, bucătărie, magazie, grădină. Personalul subaltern, mai cu seamă al infirmierilor și al gardienilor, preocupă pe drept cuvânt atenția medicului. Un servitor nu poate fi admis definitiv a îngriji bolnavi, decât numai după un stagiou oarecare și dacă prezintă calitățile cerute”, de a fi „onest, supus și milos”. „Izolarea alienatului într-un ospiciu bine situat și administrat nu este suficient pentru tratamentul acestei clase de bolnavi. Eforia Spitalelor a cerut să se completeze aceste avantaje prin alte mijloace, tot așa de puternice, spre a distrage spiritul alienaților din preocupările lor maladive. Astfel a organizat lucrări manuale, plimbări, ateliere; o grădină întinsă și bine îngrijită situată spre estul ospiciului este deschisă la bolnavi de ambele sexe, dimineața la bărbați, după amiază la femei. Lucrările manuale constau în ateliere instituite pentru ambele sexe. Acela pentru femei este cel mai frecventat și rezultatul atât moral cât și material obținut prin aceste ocupații este evident; 30 femei în toate zilele se adună în atelier sub direcțiunea unei femei aleasă pentru aceasta, lucrând cu acul la diferite obiecte, fiecare după știința și inteligența lor. Adunarea aceasta în aceeași sală și contagiunea exemplului le considerăm ca cele mai solide mijloace de tratament. Atelierul de tâmplărie, destinat a funcționa numai în timp de iarnă, nu este regulat; foarte mic este numărul acelor bolnavi care se interesează de această lucrare. Celelalte lucrări sunt foarte neregulate; a săpa pământul pentru trebuința grădinii și a șoselelor din împrejurul ospiciului, a transporta material, lemne, apă, lucrări al căror avantaj în privința unei solide convalescențe se poate cu greutate constata. Lucrările curat intelectuale sunt foarte puține în stabilimentul nostru. În raportul meu pentru anul 1867 am spus că se încercase a se forma o școală în care se spera, pentru bolnavii noștri, o distracție morală serioasă și totodată agreabilă, mai cu deosebire pentru acei a căror inteligență era mai mult sau mai puțin cultivată. Conferințe despre Istoria generală, Geografia, Istoria sfântă aveau loc în toate zilele, într-o sală ce se destinase pentru aceasta, cu concursul medicului secundar și al preotului monasterului Mărcuții. Cele dintâi încercări n-au dat rezultate foarte satisfăcătoare; însă peste câteva luni, acele persoane fiind preschimbate sau demisionate, succesorii lor n-au putut urma acele conferințe, astfel că în momentul actual numai conferințe despre Istoria sfântă se țin de două ori pe săptămână de preotul ospiciului și cu un auditoriu foarte micșorat. Reuniuni mai generale în care s-ar putea executa piese de muzică și jocuri lipsesc cu desăvârșire din lipsa unui local apropiat de scopul acesta”. Vedem dar că „Ospiciul Mărcuța îndeplinește aproape toate condițiile cerute într-un azil de alienați: sexele sunt separate ocupând diviziuni depărtate oarecum unele de altele; clasificarea bolnavilor în categorii distincte este riguros observată; fiecare din categorii are săli, coridoare, o curte, o

grădină separată. Cele două diviziuni principale au cabinetele lor particulare de băi, refectoriu, atelier. Grădina, gimnastica, școala, completează oarecum această bună organizare a ospiciului” (TMN: 190-193).

Internarea din 2/14 februarie 1889 a fost necesară pentru că libațiuni recente îl făcuseră pe poet din blând ce era, zurliu și cârcotaș. Cânta romanze nemțești unde și când se întâmpla, suspina după o oarece chanteuză vieneză „cu părul galben ca de aur și cu glasul ca clopotul” (PAE: 110), căuta la stabilimentul Oppler o cântăreață suedeză („negrăit de frumoasă”) pe care, atunci când i se arăta, o saluta cu strigăte și cu un șervet oriental în jurul capului (CCE: 143-144); bea prin cârciumi și pleca fără să plătească, se plimba cu birja și, tot așa, nu plătea. Alteori, se lăsa copleșit de melancolie. Ioan Al. Brătescu-Voinești îl surprinde la aceeași „grădină” cu batista udă și rece aplicată pe frunte, „cu capul plecat pe spate” zâmbind „dure-ros” cântăreței de pe scenă, „bătând cu mâna dreaptă tactul ariei” (CME: 420). Prietenii, de care rareori duce lipsă, îl duc și la birtul lui Șerbănescu din Hanul Kiriazii. Eminescu, „după oarecare timp, pune capul pe mâini și începe să cânte doine din Ardeal, așa cum le cântă mocanii, și cânta câte o oră întregă. Ardelenii aflați la masă plângeau cu lacrimi” (TEI: 43). Când intra pe la cineva, poetul ședea îngândurat, „se așeza pe scaun precaut, privea în jurul lui cu atenție, vorbea rar și încet, reflecta ce vorbea, zâmbea cu naivitate de gândurile ce-i treceau prin minte și pe care nu le spunea. Era el, și era altul” (PAE: 107). Pe la Maiorescu nu mai calcă. „Sunt atât de descurajat în toate privirile”, recunoaște amărât poetul prin septembrie-octombrie 1888, și „am așa de puțină încredere în mine” (EMO-16: 285).

De la Mărcuța, Eminescu fu apoi mutat la Institutul doctorului Șuțu, „un bătrân cu o barbă mare, murdărită de tutun”. Nu i-a uitat pe vechii pacienți (NSE: 317) și vorbește limpede, dar cu citate impecabile la tot pasul: cu osebire din greci și latini, din sanscriți și germani, din propriile producțiuni. Cere mereu mâncare și băutură. Nu poate sta locului (SDE: 104), umblă prin curte și își umple buzunarele cu hârtii, pietre, bucăți de lemn. Nu se mai spală și e murdar, rupe tot ce găsește: veșminte, scaune, așternuturi. Tocmai a descoperit că misterul mișcării și al vieții stă în „mutarea consecutivă a punctelor de gravitație”, adică în „distanțarea consecutivă între cele două puncte”. Simte că-i aproape de „principiul vieții” și născoceste, spre a-și îndeplini misia, demonstrații și aparate pentru a capta forța universului: o sferă de gumilastic, o cumpănă, o țevă („metafizică”) cu apă, atârnată drept la mijloc. Oriunde ai atinge țeava, acul se suie în partea opusă. În țevă, o mârgea de plumb pe un fir de sârmă reproduce forța gravitației. Echilibru? Amândouă una peste alta. Dezechilibru? Amândouă fug în părți opuse (CVE: 337). Cu mâinile în buzunare, într-un palton lung, cu galoși mari în picioare (CCE: 353), mergea neîntrerupt și cugeta, cât îi îngăduiau durerile de cap, la misterul universului. Din hârtiile și lemnele de pe jos plănuia să extragă diamante. Își inventaria prospecțiunile pe zidurile Institutului, cu banii mulți pe care i-ar obține să cumpere moșii, între ele și Ipoteștii. Institutul era deja al lui (NSE: 319). Boala din cap i se trăgea de la diamante care atârnavu grele; frunzele din copaci, și ele își aveau prețul în diamante. Privirea îi era „dusă”, obrajii „palizi și căzuți”, glasul „tărăgănat și

somnoros”. Avea mai mult aerul unui „om ostenit din cale-afară”. Pomenea cu un ton important despre un plan al lui de reorganizare socială, la care se gândeste și care-i dă nopți de insomnie și dureri de cap ucigătoare. Când Vlahuță aduce vorba de poezii, scoate din buzunarul paltonului un petec de hârtie și începe să citească „un șir lung de strofe de o sonoritate și un efect ritmic fermecător”. Rostirea lor îl încălzea și ochii și glasul i se înviorau. Pe petecul de hârtie nu sunt scrise decât două vorbe: „gloriosul voievod”. El improvizează peste douăzeci de strofe sonore, „dar lipsite de sens și de legătură”, fiecare vers părănd rupt dintr-o poezie frumoasă. Două vorbe: „foc” și „aur”, revin mereu, mai în fiecare strofă, patru versuri de pe la mijloc având un început de înțeles mistic: „Atâta foc, atâta aur, / Ș-atâtea lucruri sfinte / Peste-ntunicul vieții / Ai revărsat, părinte”... Iar în toată acea armonie de sunet se simte perfect tehnica maestrului, limba lui aleasă și muzicală, care „se mlădiează mecanicește sub ultimele tremurături ale aceluși suflet întunecat”. Era o neobișnuită frumusețe de sunete în „acea împerechere bizară de cuvinte, din care zburase pentru totdeauna ordinea și suflarea unui înțeles”. După acest joc curios de „versuri sonore și pustii”, figura lui îmbracă iarăși acea expresie de tristețe vagă – umbra aceluși „apus dureros al conștiinței”, care-i dădea în momentul acela „înfățișarea unui zeu învins, părăsit de puteri și uluit” (CCE: 353-354).

Vizitatorii sfârșeau prin a fi podidiți de lacrimi, când agonia de-acum a poetului umbra imaginea de altădată, din vremuri mai bune. Se încăpățâneau, totuși, să pună între paranteze realitatea crudă. Dr. Vineș nu întârzie însă a vedea, în timp, „o ușoară incoordonare a membrilor superioare și tremurături ale degetelor, ale buzelor și limbei”, mersul acum șovăitor (o ușoară ataxie), sensibilitatea tactilă și termică diminuate („frigul nu îl impresiona, căci ieșea afară dezbrăcat chiar atunci când temperatura era foarte scăzută”), sensibilitatea mucoaselor diminuată, vederea normală, reflexul pupilelor la lumină și acomodare, diminuat, reflexele rotuliene, de asemeni diminuate, tulburări ale funcțiilor organice („mânca tot felul de lucruri găsite pe jos, chiar lucruri murdare”), scădere constantă în greutate (deși „mânca cu mare poftă alimentele care i se aduceau și cerea vin cât de mult”), tulburări sfincteriene, o endocardită veche, figura adesea congestionată, atenția abolită, memoria în scădere progresivă (SDE: 104-105).

Altfel, medicul curant nu observă dificultăți în vorbire, „nici tulburări în articularea cuvintelor și în scriere. Scrie perfect, fără tremurături, fără omisiuni de litere sau cuvinte”. Se bucură de o „vedere normală” și o neștirbită „memorie a numelor proprii, chiar pentru persoanele nou cunoscute, cărora peste câteva zile le spune numele exact”. De asemenea, își amintea negreșit de „lucrul petrecute în viața sa în momentul îmbolnăvirii”. Citea jurnale și cărți, „scria chiar articole de jurnal și putea oarecum să-și dea seama de tot ce citea și scria”. Dar încetul cu încetul „facultățile intelectuale s-au slăbit (prezentând simptome de demență destul de accentuate), așa că în această perioadă, când citea sau scria, repeta același lucru de cinci-șase ori, fără să-și de seama de ce a cetit sau a scris” (SDE: 104-105).

În fine, „când a intrat la Institut, Eminescu nu manifesta nici un delir, vorbea însă foarte puțin, era preocupat, părea că plănuiește ceva pe care însă nu voiește să-l comunice altora”. Cu încetul „a început să spună celor din jurul său ideile care

îi treceau prin cap: că are să câștige bani mulți, milioane, scriind articole de ziare sau publicând poezii”. Însă, „dacă îl lua cineva din scurt, părea că se convinge puțin că nu poate câștiga atât de mulți bani pe această cale, dar uita foarte curând și începea din nou același delir” care progresa din ce în ce – orice găsea pe jos era pentru el „lucru de mare preț”. Din pietre spunea că „va scoate diamante, frunzele de arbori erau bani și scria pe ele prețul cu care voia să le vândă, preț care era numai de milioane și miliarde”. Scria continuu pe ziduri și uluci „bucăți din poeziile sale, numere reprezentând milioane și miliarde, pe care le socotea continuu”. Plănuia să cumpere „moșii sau chiar lumea întreagă”. I se părea că are în capul său „o mulțime de diamante, din care cauză atârnă greu”... Prezenta „un erotism accentuat”... Mersul bolii n-a fost influențat în vreun fel de „injecțiile mercuriale” (NSE: 318-319).

Din Constatarea medicală (semnată pe 20 martie/1 aprilie 1889 de dr. Alexandru Șutu și dr. Zaharia Petrescu, și prezentată „Consiliului de familie” compus, între alții, din Maiorescu și Caragiale) care viza punerea sub interdicție a poetului, mai aflăm că „figura sa este hebetană, căutătura este lipsită de expresiune, mișcărilor dezordonate, atitudinea puțin cuviincioasă”. La întrebări nu răspunde direct și pronunță unele cuvinte „cu o voce cântătoare și monotonă”. Astfel: „bună dimineața, domnule doctor, dați-mi două pachete de țigări”; și aceasta „fie ziua, fie noaptea, fie cu țigara în mână, fie fără”. Altă dată, „ca un contra” repetă monosilabe ce se pronunță înaintea sa. Alteori, când stă de unul singur, recită „monoloage fără sens”. Apoi, plimbându-se prin grădină, strânge „fel de fel de obiecte de pe jos, pietricele, bucăți de lemn, de hârtie”, le pune în buzunar, crezând că sunt de valoare. Și, dimpotrivă, strică cu mâna și rupe ce găsește, „așternutul său, hainele sale, obiecte din casă”. „Atențiunea sa este total absentă”, răspunsurile îi sunt „automatice și mașinale”. Se vede că-i atins de „alienație mintală în formă de demență” (EMO-16: 605-606).

Doctorului Șutu nu-i este însă nicicum teamă de „un sfârșit apropiat”. „Dacă boala își va urma mersul regulat, va mai putea trăi vreo trei ani; numai un caz accidental ar putea aduce o congestie cerebrală și să-l trăsnească pe loc” (PCE: 529). Dacă va fi ferit de „o pneumonie sau cine știe ce alta”, prognozează doctorul, are să se sfârșească printr-un „ramoliment total”. „Din ce în ce pierde memoria, ideile îi devin confuze, așa că deja nu-și mai aduce aminte de fapte mai recente. Incoerența în vorbă dovedește că o parte a creierului e deja în stare de ramoliment, și această boală progresând va veni o vreme când nu-și va mai aduce aminte de nimic, nu va mai avea nici o idee, absolut nici una” (PCE: 529).

Această atitudine fără echivoc afișată de dr. Șutu nu se sprijină totuși pe simptomele de la fața locului, cât pe împrejurări poate că „de un interes dubios în morbele fizice ordinare”: „Cu cât morba este mai veche, cu atât prognoza este mai rea; curabilitatea este în raport direct cu durata afecțiunii”. „Cu cât mersul este mai acut, cu atâta mai multe speranțe există de vindecare” – fără a uita că „o dispariție rapidă a simptomelor morbide este totdeauna neplăcută, anunțând, în generalitatea cazurilor, o recidivă sau transformățiunea afecțiunii într-o formă periodică sau

circulară”. „Din toate formele alienației mintale cea mai favorabilă, din punct de vedere al prognozei, este mania simplă, când mai ales are ca origine anemia creierelor. Apoi vine melancolia simplă; iară melancoliile delirante, cele ce prezintă idei de persecuție și de hipocondrie și cele stupide sunt mai serioase. Între monomaniile sau delirurile parțiale, acelea ce au ca bază elementul ereditate, sau recunosc o leziune anatomică, sunt de o prognoză puțin favorabilă; astfel este mania raționantă și delirul de grandoare. Nimfomania și erotismul, la indivizi încă juni, deși de origine isterică, nu sunt de mare gravitate. Demența, idiotismul și mania paralică sunt de o incurabilitate cunoscută de toți”. „O tulburare intelectuală generală, care se dezvoltă încetul cu încetul, este totdeauna de rea prognoză. Delirul sistematizat, delirul incoerent, debilitatea memoriei, modificările caracterului și ale sentimentelor afective, când nu însoțesc starea acută, anunță un sfârșit neplăcut. Același lucru indică și pierderea simțămintelor de pudoare, cuvintele obscene, tendințele de a aduna orice, incontinența voluntară a urinei și a materiilor fecale. Sensibilitatea către frig, către căldură, către lumină, lăcomia, au aceeași nefavorabilă prognoză. Tulburările motilității, anesteziile și mișcărilor convulsive sunt mai neplăcute decât hiperestesiile și nevralgiile. Insomnia și febra, când nu depind de o morboasă intercurentă, refuzul de a mânca și îngrășarea corpului anunță mai totdeauna cronicitatea morbei”. „Cauzele morbelor mintale sunt așa de numeroase și de variate încât nici nu permit o clasare din punct de vedere al prognozei. Putem zice însă că ereditatea este o împrejurare defavorabilă”. „Cauzele morale sunt mai grave decât cele fizice; iară cele simpatice mai favorabile decât cele primitive, care își află sediul într-o afecțiune directă a creierului. Mania alcoolică este vindecabilă, considerând fiecare acces în parte, însă recidivele, care sunt neevitabile afară de spital, o îngreunează foarte mult. Afecțiunile de origină halucinatorie sunt foarte grave” (TMN: 95-96).

Unul dintre medicii curanți, bănuieț să fie Dr. Tomescu, notează de asemenea că această stare a lui Eminescu, „d-apurarea incurabilă” (PCM: 10) se putea prelungi câțiva ani dacă nu s-ar fi produs un accident în aparență minor: „Într-o zi, pe când se preumbla în ograda Institutului, el primește în regiunea parietală stângă a capului o mică piatră cu care un bolnav se juca învârtind-o legată de o sfoară. Aceasta i-a produs o plagă de câțiva milimetri, care interesa numai pielea și care s-ar fi cicatrizat repede dacă Eminescu, în obiceiurile sale de necurățenie, n-ar fi ridicat de mai multe ori pansamentul și nu și-ar fi frecat plaga cu diferite substanțe murdare. Cicatricea totuși era aproape terminată când o erizipelă izbucni ocupând întâi pielea capului, apoi fața și în fine toracele până la apofiza xifoidă. După un tratament apropiat și grație măsurilor igienice, erizipela cedă și dispăru. Însă debilitatea generală a organismului apăru însoțită de sincope repetate și într-o zi o nouă și mai puternică sincopă” (PCM: 10) îl „năruie” de-a binelea.

Cât privește cauzele maladiiei, același doctor curant declară că-i „eronat” ce se zice, cum că „Eminescu a devenit alienat în urma unei maladii sifilitice” ce l-ar fi izbit cu 10-12 ani înainte – „Eminescu n-a fost sifilitic, ideea aceasta s-a născut

din doctrina eronată ce profesa o școală germană, că paralizia generală este totdeauna o manifestare sifilitică, tot așa de înșelată ca aceea care susține că toate sclerozele cerebro-spinale sunt de origine sifilitică” (PCM: 13). La fel de „gratuită” e și supoziția că paralizia generală s-ar datora alcoolismului – „Dacă Eminescu a abuzat de băuturi alcoolice, aceasta a făcut-o când deja maladia începuse” (PCM: 13). În fine, „fost-a oare hereditatea adevărata cauză a maladii?” – „sunt oarecari indicii în favoarea acestei aserțiuni; apoi mersul maladii, fazele neregulate ale periencefalitei de care a fost izbit, oarecari particularități clinice indică o formă specială ce se observă la aceia cari, predispuși prin hereditate la o maladie nervoasă, capătă o periencefalită” (PCM: 13). Este adusă în sprijin autopsia făcută de doctorii Alexianu și Șuțu, care evidențiază „toate leziunile anatomopatologice ale periencefalitei difuze cronice”: un encefal, chiar în condiții improprii de depozitare, în greutate de 1490 grame, nicidecum ratatinat ca într-o paralizie generală progresivă; mai mult de 25 de grame în defavoarea hemisferului stâng, cu „circumvoluțiuni frontale [ce] ocupau ele singure mai mult de jumătate din volumul hemisferelor indicând, până la un punct, dezvoltarea anormală a regiunilor psihice în defavoarea celor senzoriale, motoare și vegetative” (PCM: 12). Apoi, „leziunea anatomopatologică caracteristică maladii, acea simfiză meningocerebrală, acele aderențe speciale între membrana pia-mater și substanța corticală ocupau două regiuni opuse; partea interioară a circumvoluțiunilor frontale și extremitatea posterioară a circumvoluțiunilor occipitale, pe când cele două ascendente, cele parietale și cele tempero-sfenoidale, erau cu totul indemne, fapt ce explică unele fenomene clinice din viață, adică delirul și debilitatea facultăților intelectuale, precum și perversiunea facultăților instinctive, pe de altă parte lipsa tulburărilor grave ale motilității (contracturi, convulsii epileptiforme și monoplegii) și lipsa tulburărilor senzoriale (iluzii și halucinații senzoriale)” (PCM: 12).

„Adevărata cauză a maladii lui Eminescu”, se spune în Raportul aceluiași medic curant, „pare a fi surmenajul cerebral, oboseala precoce și intensă a facultăților sale intelectuale”: „Grație constituției native a spiritului său, care l-a împins de timpuriu la o activitate mentală exagerată, în care imaginațiunea a avut rolul preponderent, grație tendințelor sale la producțiuni geniale în care apare o conștiință turburată, grație educațiunii spiritului său adăpat la niște doctrine al căror fond este scepticismul”; dar și în fine lui Schopenhauer și lui Hartmann, ce el cita de exemple „în elucubrațiunile sale delirante, cerebrul său debil în unele elemente ale sale nu putu mai mult timp să reziste laborei excesive, și fatalmente geniul său a trebuit să sucumbă și într-aceasta Eminescu nu s-a deosebit de multe genii contemporane care, după ce au surprins și au uimit lumea prin înaltele și admirabilele lor producțiuni, s-au stins într-o maladie mentală ce nimic nu făcea să se prevadă. Mulți antropologiști, considerând incoerența și multiplicitatea de idei și de cugețări ce le-a agitat spiritul lui Eminescu, considerând sfârșitul său nenorocit, considerând, în fine, predispozițiunea hereditară la maladii nervoase, ar zice poate că Eminescu a fost un om degenerat și pentru aceasta imaginațiunea sa fertilă a împins spiritul său afară din făgașul obicinuit și comun generalității omenești” (PCM: 13-14).

Cu o considerabilă încărcătură genetică de tip afectiv (SPE: 102), care pe un fin psiholog precum Maiorescu îl făcea să vorbească de „nemiloasa fatalitate ereditară” (MOE-2: 93) și de cauza „exclusiv internă, înăscută” a bolii (MOE-2: 95), Eminescu avea o personalitate ciclotimică: „vesel și trist, comunicativ și ursuz, blând și aspru, mulțumindu-se cu nimica și nemulțumit totdeauna de toate, aci de o abținere de pustnic, aici apoi lacom de plăcerile vieții, fugind de oameni și căutându-i, nepăsător ca un bătrân stoic și iritabil ca o față nervoasă” (BOE: 103). De aici, poate, „viața lui neregulată”, cu „nopti petrecute în citire și scriere” (MOE-2: 95) ce va fi părut de-a dreptul bizară celor din jur, căci înșira zile întregi fără mâncare și „primeneală” (SAE: 115), apoi „deodată la vreme neobișnuită, după miezul nopții, mâncare și băutură fără alegere și fără măsură” (MOE-2: 95). Peste tot, își amintește magistratul Ștefanelli, colegul de la Cernăuți al poetului, un aer irrespirabil de la fumul tutunului, de la mirosul cafelei și lămpii, de la spirtieră (ŞAE: 98). Prin ceața groasă, vizitatorul nepoftit abia de-l deslușea pe poet, aplecat pe coala de hârtie. Un alt coleg de la Cernăuți, magistratul Chibici-Revneanu, vorbește de „viața dezordonată” a lui Eminescu (CME: 402), mai cu seamă din vremea studenției la Viena. „Nu știai niciodată cu siguranță unde și când îl poți găsi” și în ce poziție va fi. „Uneori dovedea o neașteptată stăpânire de sine, dar atunci trebuia să fii sigur că în curând avea să urmeze o izbucnire care să aducă ... compensație”. „Izbucnirea” se oprea însă la limbaj, iar „cea mai energică ripostă de facto de care era capabil era să se întoarcă brusc și să plece ca luat de vânt, fără destinație precisă” (CME: 403). „Unica expresie mai grea” ce au auzit-o amicii ieșind din gura lui, totdeauna după „un oftat adânc”, era „tu-i neamul nevoii!” – „un fel de exclamațiune de ușurare”, după care „se liniștea și începea altă vorbă” (ŞAE: 119). Nici în cele trei „vârfuri de criză” nu avu „manifestări de furie primejdioase”. Delirul său „nu avea alte descărcări de ordin muscular decât mișcările de expresie a intenselor lui procese afective”. Acestea alternau „între extreme, de la exaltarea triumfală la adâncă tristețe, de la spaimă la beatitudine. Dar starea depresivă era predominantă” (CME: 403).

Mărturiile contemporane ne fac atenți la urcușuri hipomaniacale, mai vizibile pentru că sociale; opera poetică ne aduce martori la coborâșuri depresive, subclinice dar invazive. Bănuim deocamdată, în spatele aceluia echilibru bine strunit dar fragil, chinuri și zbateri sufletești istovitoare.

Cele trei episoade maniacale acute au lovit la intervale regulate, de câte trei ani: 1883, 1886, 1889 – de fiecare dată pe durata câtorva săptămâni. Dispoziția poetului, până atunci nostalgică, se făcea expansivă și se colora psihotic: inflație a stimei de sine, insomnie pe un nivel crescut de energie, logoree cu fugă de idei, distractibilitate, agitație psihomotorie și intelectuală, dezinhibiție verbală și sexuală, comportament destructurat și heteroagresiv (SPE: 104). Remisiuni interfazice păreau a aduce situația pe un făgaș cât de cât normal, dar ele au fost mereu parțiale, iar debilitatea lor a luat un curs progresiv de la criză la criză. Dacă Eminescu-omul supraviețui încă șase ani, îndrăznim a spune că Eminescu-poetul se sfârșește la 33 de ani, după care se întinde „marea întunecime”.

Spre a nu lăsa totuși loc unor diagnostice diferențiale, ca și pentru a formula fără echivoc diagnosticul ce va fi reieșit din descripția noastră, acela de tulburare afectivă bipolară de tip I, se cuvine să nuanțăm metafora propusă de distinși istorici literari și împrumutată dinadins, dar oarecum imprudent de noi, „marea întunecime”. Vom enunța ca atare un truism, că Eminescu este geniul suprem al poeziei române – foarte probabil și al poeziei universale, câtă vreme genii poetice comparabile, din limbi romanice, germanice ori slave, au intrat în tiparele unor culturi așezate, ale unor limbi și literaturi cu profil deja distinct, iară Eminescu, precum se vede cu ochiul liber la o simplă paginare în paralel a scrierilor sale și a unor texte românești contemporane, a trebuit să înceapă de la temelii, să construiască mai întâi o limbă frecventabilă ca după aceea să construiască și o literatură.

„Marea întunecime”, așadar, la noi se vrea deturnată; aplicată unui geniu terestru, ea ar produce un vid absolut, și atunci neuropsihiatru ar putea vorbi de orice, inclusiv de psihoză luetică. Dar „marea întunecime”, în cazul unui geniu de o amplitudine nepereche, lasă în urmă un cărturar care în prezilele trecerii în neființă recită impecabil din Homer ori din propriile versuri, un cărturar care dezbate reguli de gramatică sanscrită, un cărturar cu o gândire logico-matematică fără cusur...

Încă o dată, despre o oarecare „întunecime” în regim cognitiv vom concede să vorbim, dar numai prin raportare la cronologii pasagere. Altfel, planul unui pod care să lege șoseaua Păcurari de Galata tocmai a fost înfăptuit, o bună parte din „speculațiile” matematice a fost acreditată pas cu pas, „împerecherile bizare” de cuvinte au fost deja legiferate estetic. Exemplele se pot multiplica și fiecare argument în favoarea „înnegurării” poate fi întâmpinat de un contra-argument eficace. Să amintim că aspirația către unitatea pierdută a lumii, inclusiv prin împletirea științei cu fantezia, a încetat să mai fie un semn indubitabil al tulburărilor mintale. Odată cu proza romantică în cheie fantastică, desigur că încă mai netemător și programatic în postmodernismul de culoare științifico-fantastică, congruența organică a universului este o componentă a atmosferei epice.

Despre o „întunecime” în regim afectiv s-ar putea discuta cu mai puține semne de întrebare. Nu înseamnă însă că ele nu apar și că nu sunt valide. Astfel, când greșește Eminescu? Când, „în toate mințile” fiind, se leagă de Veronica sau când, „cu mintea rătăcită” zice-se, se dezleagă de ea? Maiorescu și junimiștii bănuim ce-ar răspunde, cum bănuim ce-ar răspunde și dacă Eminescu a greșit când, în loc să îmbrace femeia în gri, ca înger-și-demon, o drapează în negru, demonică, și o îndepărtează de el prin gesturi nelalocul lor. Maiorescu și junimiștii firește că ar fi dezavuat inoportunitatea gesturilor dar, altfel, ar fi dezbătut îndelung reacția poetului, inclusiv cu argumente din Schopenhauer. Titu Maiorescu însuși, pe care nu l-am surprins să fi greșit vreodată în ceea ce îl privește pe Eminescu, ar fi lansat provocarea să punem toate acele gesturi și atitudini culturale în legile și cutumele timpului – deplasate într-un zeitgeist străin, ele ar fi o pradă facilă pentru „interpretări incorecte”, politicește și moralicește.

În aceeași ordine maioreșciană a gândului, un diagnostic se cuvine a fi așezat, înainte de orice, în contemporaneitatea lui; dacă e desprins de aici, el poate fi ușor etichetat de „malpraxis”. Ne-a încercat de aceea un sentiment inconfortabil

de impietate ori de câte ori textul ne-a împins să juxtapunem, cumva pro domo, diagnozele descrise în DSM-5 și diagnozele pronunțate de dr. Șuțu, dr. Iszak și toate celelalte somități medicale angajate în tratamentul lui Eminescu. Ne-am străduit, poate că nu totdeauna stângaci, să atenuăm stridențele prin lungi incursiuni în chiar filosofia medicală a vremii; l-am chemat în ajutor, când alunecările amenințau să fie prea abrupte, pe dr. Șuțu însuși. Recursul la metode vechi l-am văzut, cu alte cuvinte, ca o infuzie de profesionalism și în egală măsură ca un exercițiu personal de onestitate și umilință.

Înclinându-ne deci, cu osebire întru memoria „doctorului fără arginți” Francisc Iszak, dar lepădându-ne de diagnostice diverse, oricât de ispititoare, spectaculoase și devastatoare, ne vom întoarce către DSM-5 și vom desluși la o citire în oglindă că pe Eminescu l-a răpus o **tulburare afectivă bipolară de tip I**, cu împlinirea tuturor criteriilor și simptomelor pentru episodul maniacal și, în subsidiar, cu îndeplinirea tuturor criteriilor și a cel puțin 5 (A1, A3, A4, A5, A9), dacă nu cumva 6 simptome (A1, A2, A3, A4, A5, A9), pentru episodul depresiv major. La ultimele internări, de la Mărcuța și de la Caritatea, codul diagnostic se cerea a fi 296.40. Și de-ar fi să întoarcem încă o dată timpul înapoi, la prima internare de la Caritatea, codul diagnostic ar fi fost 296.04. ne va fi adus aici adresa înscrisă în codul său ereditar (PIR: 9ff): polimorfismul TAQ1A, gena DRD2, alela A1+.

Bibliografie selectivă

- American Psychiatric Association (2013) *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 5th ed. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing. (DSM-5)
- Apetrei E (2015) Date privind patologia cardiovasculară la Eminescu. *Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor*, pp 124-129. Simion E, Popescu I, ed. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Bacaloglu C (1937) Câteva precizări din punct de vedere medical asupra lui Eminescu. *Revista Fundațiilor Regale* 4(6): 632-639.
- Bacaloglu C (1937) Frédéric Chopin și Mihai Eminescu din punct de vedere medical. *Anuarul Ateneului Român*, pp 91-92. București: Imprimeriile Independența.
- Bejenaru I (1996) *Dicționarul botoșănenilor*. Iași: Moldova.
- Beliș V (2014) Controverse privind sănătatea poetului. *Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor*, pp 136-144. Simion E, Popescu I, ed. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Boghean D (1884/2003) [Scrisoare către Petre Missir]. *Marginalii junimiste*, pp 86-88. Papuc L, ed. Iași: Timpul.
- Bojeicu G (1887/2014) [La Neamț]. *Mărturii despre Eminescu*, pp 407-408. Cioabă C, ed. București: Humanitas.
- Botez, ed. (1909/2008) *Omagiu lui Mihai Eminescu. Cu prilejul a 20 de ani de la moartea sa*. Galați: Editura Centrului Cultural Dunărea de Jos. (BOE)
- Botez C (1909/2008) Icoane, cugetări și fapte din viața lui Eminescu. *Omagiu lui Mihai Eminescu*, pp 233-243. Botez C, ed. Galați: Editura Centrului Cultural Dunărea de Jos.
- Botez C (1909/2008) Viața poetului Mihai Eminescu. *Omagiu lui Mihai Eminescu*, pp 49-99. Galați: Editura Centrului Cultural Dunărea de Jos.
- Brătescu-Voinești IA (1934/2014) Luceafărul. *Mărturii despre Eminescu*, pp 292-301. Cioabă C, ed. București: Humanitas.
- Brătescu-Voinești IA (1940/2014) Amintire dureroasă. *Mărturii despre Eminescu*, pp 417-420. Cioabă C, ed. București: Humanitas.
- Brânzei P (1979) *Itinerar psihiatric*. Iași: Junimea.
- Buda O (2015) Patografia – între biografie și medicină. Primele patografii eminesciene. *Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor*, pp 77-95. Simion E, Popescu I, ed. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Bulgăr G, ed. (1976) *Pașini vechi despre Eminescu*. București: Editura Eminescu.
- Caracostea D (1926) *Personalitatea lui Eminescu*. București: Socec.
- Caragiale IL (1889/1971) În Nirvana. *Amintiri despre Eminescu*, pp 35-40. Popescu I, ed. Iași: Junimea.
- Cardaș G (1939) *Viața lui Mihai Eminescu*. București: Cartea noastră.
- Călinescu G (1964) *Viața lui Mihai Eminescu*. București: EPL. (CVE)

- Cărtărescu M (1987) *Visul chimeric*. București: Litera.
- Cioabă C, ed. (2014) *Mărturii despre Eminescu. Povestea unei vieți spusă de contemporani*. București: Humanitas. (CME)
- Ciurcu A (1911) Din amintirile mele. *Adevărul* 24 (7937).
- Codreanu T (2004) *Eminescu, martor al adevărului*. București: Scara.
- Constantinescu NM (2014) Bolile lui Eminescu – adevăr și mistificare. *Revista de politica științei și scientometrie* 3(3): 242-244.
- Corbu D, ed. (2005) *Mihai Eminescu în amintirile contemporanilor*. Iași: Princeps Edit.
- Cosman D, Pîrvu BCS (2012) Prețul artei. Purgatoriul Poetului. *Convorbiri literare* 146(7): 148-153.
- Cosman D, Pîrvu BCS (2013) The Poet's family. *Romanian Journal of Artistic Creativity* 1(4): 16-19.
- Cosman D, Pîrvu BCS (2014) *Prețul Poeziei*. Iași: Artistic Creativity Library.
- Crăciun C, Crăciun V, ed. (1989) *Ei l-au văzut pe Eminescu*. Cluj-Napoca: Dacia. (CCE)
- Crețu I (1968) *Mihai Eminescu, biografie documentară*. București: EPL.
- Cuza AC (1887/1989) [Scrisoare către Iacob Negruzzi]. *Ei l-au văzut pe Eminescu*, pp 438-439. Crăciun C, Crăciun V, ed. Cluj-Napoca: Dacia.
- Dogaru V, ed. (1984) *Ei l-au cunoscut pe Eminescu*. București: Editura Ion Creangă.
- Dumitrescu-Buşulenga Z (1989) *Eminescu. Viața, opera, cultura*. București: Editura Eminescu.
- Eminescu H (1887-1889) Scrisori către dra și dna Cornelia Emilian. *Studii și documente literare* 4: 190-268. Torouțiu IE, ed. București: Bucovina.
- Eminescu M (1884) *Poesii*. Maiorescu T, ed. București: Socec.
- Eminescu M (1982) *Poezii*. Murărașu D, ed. București: Minerva.
- Eminescu M (1989) *Opere*, vol 16. Vatamaniuc D, ed. București: Editura Academiei. (EMO-16)
- Eminovici M (1909/2008) Memoriu asupra familiei Eminescu. *Omagiu lui Mihai Eminescu*, pp 190-197. Botez C, ed. Galați: Editura Centrului Cultural Dunărea de Jos.
- Ene I, ed. (2000) *Amintiri despre Eminescu*. București: Viitorul Românesc. (EAE)
- Ene V (2010) *Previziuni științifice în opera lui Eminescu*. Timișoara: Brumar.
- Galaction G (1924) *Viața lui Mihai Eminescu*. București: Biblioteca Dimineața.
- Gană G (2002) *Melancolia lui Eminescu*. București: Fundația Culturală Română.
- Gavrilescu M (1925/1989) [La revedere]. *Ei l-au văzut pe Eminescu*, pp 373-375. Crăciun C, Crăciun V, ed. Cluj-Napoca: Dacia.
- Georgescu N (2014) *Boala și moartea lui Eminescu*. București: Floare Albastră.
- Gherasim V (1922) În satul Eminovicenilor. *Convorbiri literare* 11: 834-845. (GSE)
- Giurcăneanu C (2015) Punctul de vedere al dermatologului privind diagnosticul de sifilis. *Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor*, pp 108-113. Simion E, Popescu I, ed. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Gorovei A (1932/1989) Amănunte din viața lui Mihai Eminescu. *Ei l-au văzut pe Eminescu*, pp 367-368. Crăciun C, Crăciun V, ed. Cluj-Napoca: Dacia.
- Grămadă J (1914) *Mihai Eminescu. Contribuții la studiul vieții și operei sale*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung. (GME)
- Iorga N (1909/1967) În amintirea lui Eminescu. *Oameni cari au fost*, pp 247-253. Roman I, ed. București: EPL. (IAE)
- Iorga N (1981) *Eminescu*. Liu N, ed. Iași: Junimea.
- Kremnitz M (2014) *Amintiri fugare despre Mihai Eminescu*. Fasset H, trans. Iași: Editura Muzeelor Literare.

- Lăzăreanu B (1926) Agonia lui Eminescu. *Adevărul*, iunie.
- Lovinescu E (1984) *Mihai Eminescu*. Nuță I, ed. Iași: Junimea.
- Lupu V (2015) Eminescu din perspectiva criticii. *Arheu* 1(6): 31-36.
- Maioreescu T (f.a.) *Însemnări zilnice*, II (1881-1886). Rădulescu-Pogoneanu I, ed. București: Socec. (MIZ)
- Maioreescu T (1889/1984) Eminescu și poeziile lui. *Convorbiri literare*, 1 noiembrie; *Opere* 2: 91-97. Rădulescu-Dulgheru G, Filimon D, ed. București: Minerva. (MOE-2)
- Marin ID (1979) *Eminescu la Ipotești*. Iași: Junimea. (MIE)
- Meissner C (1934/1989) [Prima întâlnire]. *Ei l-au văzut pe Eminescu*, p 287. Crăciun C, Crăciun V, ed. Cluj-Napoca: Dacia.
- Minar O (1935) *Aspecte din viața și opera poetului*. București: Clasic și modern.
- Miron P (1981/2014) [Spovedanie la Mănăstirea Neamț. Însemnare pe un ceaslov]. *Mărturii despre Eminescu*, pp 408-409. Cioabă C, ed. București: Humanitas.
- Morariu L (1922) Gheorghe Eminovici, tatăl lui Eminescu. În urmărirea obârșiei lui Eminescu. *Glasul Bucovinei*, 29 decembrie.
- Munteanu G (1972) *Hyperion I. Viața lui Eminescu*. București: Minerva.
- Murărașu D (1983) *Mihai Eminescu – Viața și opera*. București: Editura Eminescu.
- Nica I (1972) *Eminescu. Structura somato-psihică*. București: Editura Eminescu. (NSE)
- Obedenaru A (1932/1989) Cum l-am cunoscut pe Eminescu. *Ei l-au văzut pe Eminescu*, pp 382-383. Crăciun C, Crăciun V, ed. Cluj-Napoca: Dacia.
- Obersteiner H (1884/1971) [Scrisoare către Titu Maioreescu din 10 februarie]. *Amintiri despre Eminescu*, pp 226-227. Popescu I, ed. Iași: Junimea.
- Ocășanu G (1889) Omagiu lui Eminescu. *Suceava* 8: 84-85.
- Olaru A (2000) Eminescu – Suferințele omului. *Pagini medicale bărlădene* 3(33): 1, 11. (OSE).
- Panu G (2014) Eminescu și Veronica Micle. *Mărturii despre Eminescu*, pp 285-292. Cioabă C, ed. București: Humanitas.
- Papuc L (2003) *Marginalii junimiste*. Iași: Timpul.
- Păun-Pincio I (1895/2008) Eminescu la Botoșani în anul 1886. *Omagiu lui Mihai Eminescu*, pp 161-162. Botez C, ed. Galați: Centrul Cultural Dunărea de Jos.
- Perpessicius (1971) *Eminesciana*. Panaitescu DD, ed. Iași: Junimea.
- Petrașcu N (1892/1934) *Mihai Eminescu*. București: Bucovina. (PME)
- Petrașcu N (1971) Mihai Eminescu. *Amintiri despre Eminescu*, pp 96-110. Popescu I, ed. Iași: Junimea.
- Pîrvu BCS (2016) *Îngerul rănit. Carnea, boala și moartea*. Iași: Institutul European. (PIR)
- Pîrvu BCS, Pîrvu CA (2015) *Ion Creangă*. Iași: Artistic Creativity Library.
- Pop AZN, ed. (1962) *Contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*. București: Editura Academiei. (PCE)
- Pop AZN, ed. (1969) *Noi contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*. București: Editura Academiei. (PNE)
- Pop AZN, (1979) *Pe urmele lui Mihai Eminescu*. București: Editura Sport-Turism.
- Pop AZN, ed. (1983) *Întregiri documentare la biografia lui Eminescu*. București: Editura Eminescu.
- Pop IA, Cârja C, Bonda I (2015) Mihai Eminescu. Repere biografice. *Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminoscologilor*, pp 30-57. Simion E, Popescu I, ed. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Popa-Radul G (1900) O amintire din viața lui Eminescu. *Arhiva Iași* 11: 283-284. (PRE)
- Popescu BO (2014) Boala și moartea lui Mihai Eminescu. O perspectivă a semiologului de astăzi. *Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor*, pp 116-

121. Simion E, Popescu I, ed. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Popescu I, ed. (1971) *Amintiri despre Eminescu*. Iași: Junimea. (PAE)
- Popovici D (1972) *Romantismul românesc*. București: Albatros.
- Potra G (1934) *Mihai Eminescu. Cauzele morții sale*. București: Cultura poporului. (PCM)
- Prelipeanu D (2014) Eminescu și boala sa psihică. Argumente din perspectiva psihiatriei actuale. *Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor*, pp 100-105. Simion E, Popescu I, ed. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Rezuș P (1983) *Mihai Eminescu*. București: Cartea Românească.
- Roman IN (1931) O pagină inedită din viața lui Eminescu. *Adevărul literar și artistic* 10(535).
- Roșu I (1989) *Legendă și adevăr în biografia lui Eminescu. Originile*. București: Cartea Românească. (RLE)
- Russu-Șirianu V (1969) Pelin și „Lacrima Christi” cu Mihai Eminescu. *Vinurile lor*, pp 359-407. București: EPL. (RSE)
- Sarafoleanu C (2014) Despre bolile mai puțin cunoscute ale lui Mihai Eminescu – otita. *Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor*, pp 132-133. Simion E, Popescu I, ed. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Sărac G, ed. (2000) *Documente privind adevărul despre boala lui Eminescu*. București: Malasi. (SDE)
- Sărac G, ed. (2014) *În apărarea lui Eminescu*. București: Biharia Internațional.
- Scripcaru G, Ciucă VM (2005) *Mihai Eminescu. Încercare de patografie*. Iași: Junimea.
- Simion E, Popescu I, ed. (2015) *Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor*. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă. (SPE)
- Simionescu I (1927/2014) [Așa mi s-a întipărit în minte figura lui]. *Mărturii despre Eminescu*, pp 416-417. Cioabă C, ed. București: Humanitas.
- Sion C (1892) *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contemporane*. Ghibănescu G, ed. Iași: Buciumul Român.
- Slavici I (1924/1967) *Amintiri*. Sanda G, ed. București: EPL. (SAE)
- Slavici I (1967) Eminescu-omul. *Amintiri*, pp 9-30. Sanda G, ed. București: EPL.
- Slavici I (1967) La balamuc. *Amintiri*, pp 83-85. Sanda G, ed. București: EPL.
- Slavici I (1967) Eminescu la București. *Amintiri*, pp 110-127. Sanda G, ed. București: EPL.
- Speranția E (1967) Un prieten al lui Eminescu: Al. Chibici-Revneanu. *Mărturii despre Eminescu*, pp 403-407. Cioabă C, ed. București: Humanitas.
- Șardin V (1929) *Din trecutul Botoșanilor. Figuri dispărute*. Botoșani.
- Ștefanelli TV (1914/1983) *Amintiri despre Eminescu*. Mohanu C, ed. Iași: Junimea. (ŞAE)
- Ștefanovici S (1932/2014) [Om manierat și de salon]. *Mărturii despre Eminescu*, p 301. Cioabă C, ed. București: Humanitas.
- Șunda A (1906) Nevroza lui Eminescu. *Sănătatea* 4(2).
- Șuțu A (1869/2006) Poziția și planul Ospiciului; Secțiuni din care se compune; Ocupațiuni ale ambelor sexe; Diferite faze prin care a trecut. *Nebunia*, pp 190-194. Toma VV, Majuru A, ed. Pitești: Paralela 45.
- Șuțu A (1869/2006) Tratatamentul alienațiunii mintale. *Nebunia*, pp 97-99. Toma VV, Majuru A, ed. Pitești: Paralela 45.
- Șuțu A (1872/2006) Câteva cuvinte despre tratamentul general din Ospiciul Mărčuța. *Gazetta Medico-Chirurgicală a Spitalelor* 3: 327-331; *Nebunia*, pp 100-104. Toma VV, Majuru A, ed. Pitești: Paralela 45.
- Șuțu A (1873/2006) Despre prognoză în morbele mintale. *Gazetta Medico-Chirurgicală a Spitalelor* 4: 270-271; *Nebunia*, pp 95-96. Toma VV, Majuru A, ed. Pitești: Paralela 45.

- Șuțu A (1874/2006) Condiții în care se dezvoltă alienațiunea mintală. *Gazetta Medico-Chirurgicală a Spitalelor* 5: 105-106; *Nebunia*, pp 33-43. Toma VV, Majuru A, ed. Pitești: Paralela 45.
- Șuțu A (1876/2006) Studiul clinic al morbelor mintale. *Gazetta Medico-Chirurgicală a Spitalelor* 7: 282-284; *Nebunia*, pp 86-88. Toma VV, Majuru A, ed. Pitești: Paralela 45.
- Șuțu A (1877/2006) Institutul Caritatea pentru căutarea morbelor nervoase și mintale. *Nebunia*, p 197. Toma VV, Majuru A, ed. Pitești: Paralela 45.
- Șuțu A (1889) Sănătatea lui Eminescu. *Tribuna* 6(123): 489-490; *Curierul Român* 4(19): 3.
- Șuțu A (1908/2006) Balneoterapia, clinoterapia și sistemul non-restreint în terapeutică și asistența modernă a alienaților. *Nebunia*, pp 106-116. Toma VV, Majuru A, ed. Pitești: Paralela 45.
- Șuțu A, Petrescu Z (1889/1989) [Constatare medicală]. *Opere* 16: 605-606. Vatamaniuc D, ed. București: Editura Academiei.
- Șuțu R (1906) Eminescu la Mănăstirea Neamț. *Arhiva Iași* 17: 257-259.
- Teleor D (1908) *Eminescu intim*. București: Gr. Luis.
- Teleor D (1989) O serată cu Eminescu. *Ei l-au văzut pe Eminescu*, pp 143-144. Crăciun C, Crăciun V, eds. Cluj-Napoca: Dacia.
- Teodorescu-Kirileanu G (1906) Câteva date asupra lui Eminescu. *Convorbiri literare* XL(11): 995-1016.
- Toma VV, Majuru A, ed. (2006) *Nebunia. O antropologie istorică românească*. Pitești: Paralela 45. (TMN)
- Torouțiu IE, ed. (1932) *Studii și documente literare*, vol 3. București: Bucovina. (TSD-3)
- Torouțiu IE, ed. (1933) *Studii și documente literare*, vol 4. București: Bucovina. (TSD-4)
- Ungureanu G, ed. (1977) *Eminescu în documente de familie*. București: Minerva. (UDE)
- Vatamaniuc D (1976) Să fie Blajul vatra străbunilor lui Eminescu? *Manuscriptum* 1: 127-138. (VBE)
- Vineș V (1931) Câteva date asupra ultimelor zile ale poetului Mihai Eminescu. *România medicală* 9(11): 162-163.
- Vintilă P, ed. (1974) *Eminescu. Roman cronologic*. București: Cartea Românească.
- Vlad C (1932) *Eminescu din punct de vedere psihanalitic*. București: Cartea Românească.
- Vlahuță A (1971) Amintiri despre Eminescu. 1889. *Amintiri despre Eminescu*, pp 213-220. Popescu I, ed. Iași: Junimea.
- Vlahuță A (1989) Curentul Eminescu. *Ei l-au văzut pe Eminescu*, pp 353-358. Crăciun C, Crăciun V, ed. Cluj-Napoca: Dacia.
- Voicu AF (2013) *Ambivalența tiparelor clasice în opera eminesciană*. București: Muzeul Literaturii Române.
- Voicu VV (2014) A contribuit intoxicația iatrogenă cu mercur la patologia lui Eminescu? *Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor*, pp 63-71. Simion E, Popescu I, ed. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Vornica G, Hossu AJ, Milcoveanu Ș, Perț T (2000) *Biopolitica eminesciană*. București: Crater.
- Vuia O (1996) *Misterul morții lui Eminescu*. București: Paco (VME)
- Vuia O (1976/1996) Suferințele lui Eminescu. *Misterul morții lui Eminescu*, pp 30-52. București: Paco.
- Vuia O (2000) *Spre adevărul Eminescu*, 2 vol. Râmnicu-Vâlcea: Almarom.
- Vuia O (2007) *Despre boala și moartea lui Eminescu. Studiu patografic*. București: Rita Vuia. (VBE)

- Zaharia N (1912) *Mihai Eminescu. Vieța și opera sa*. București: Arte grafice George Ionescu (ZME)
- Zosin P (1903/1912) Nebunia lui Eminescu. *Spitalul 11; Convorbiri științifice și filosofice* 1(2): 17-19.

Seria BOLILE CREATIVITĂȚII

În colecția TULBURĂRI MENTALE (editor: Dr. Doina Cosman) urmează:

Nicolae Vlad: *Emil Cioran*
Felicia Burdescu, Georgiana Elena Dilă, Mihaela Prioteasa: *Pavilionul sinucișagelor*
Nicolae Vlad, Amalia Voicu: *Jean-Jacques Rousseau*

În colecția BOLI VENERICE (editor: Dr. Laura Stătescu) urmează:

Laura Stătescu, Cristina-Georgiana Voicu: *Compozitori italieni*
Laura Stătescu, Ioan Florin Diaconu: *Compozitori germani*